

הדרמה של הגבריות החדשה: פרק ראשון

גבריאל בוקובזה | מודן | פברואר 2017 | עיון, הדרכה ופנאי | 284 עמ'

מה זה גבר?

"הראו לי גיבור - ואכתוב לכם טרגדיה."

פ"ס פיצג'רלד

בילדותי ובנעוריי הערצתי דמויות של גיבורים. טרזן, סופרמן, ג'יימס בונד, רמבו, רוקי, אינדיאנה ג'ונס ואמני הלחימה מהמזרח הלהיטו את דמיוני. קראתי בהתלהבות את סיפורי ההרפתקאות של חסמב"ה, רובינזון קרוזו, פנג הלבן, שרלוק הולמס ואחרים, והם נחקקו בי. בניסוחים מחפשים תדיר אחר גיבורים להזדהות עימם, ואני לא הייתי יוצא דופן. אחרי צפייה בסרט בקולנוע נהגתי לצאת עם חבריי לרחוב ולשאוג כמו טרזן, לחקות את תנועות הלחימה של ברוס לי ולדמיין שאני מסוגל לעוף כמו סופרמן. השתוקקתי כל כך לדמות להם; לגבור על הרעים ולהיות גיבור בעצמי. דמויות העל התחדשו עם השנים ועם האופנות המשתנות. בימינו יש להן שמות אחרים. דור דור וגיבוריו. אולם ההזדהות של בנינו עם אליליהם תמיד חזרה על עצמה.

סופרמן הוא דוגמה מצוינת לגיבור, שכן לא היה גבול ליכולותיו. הוא הניף אוטובוס על נוסעיו כדי להצילם מהתדרדרות לתהום, ראה דרך קירות, נע מהר יותר מברק והיה בלתי פגיע. הצדק והאמת היו תמיד לצידי. מעולם לא התעלם ממצוקה ועשה כל שלאל ידו כדי להושיע. היה אפשר לסמוך עליו בעיניים עצומות. יותר מכול, הוא ידע לעוף - מגבלות הזמן והמרחב לא חלו עליו. משום שמהירותו היתה גבוהה ממהירות האור, היה מסוגל לנוע אחורה בזמן ולמנוע אירועים טרגיים שקרו מלהתרחש. דבר זה הותיר בי רושם עצום. למנוע את הטרגי מלהתרחש - הרי לכם יכולת כבירה. אם לא די בכך, השחקן שגילם אותו, כריסטופר ריב, היה יפה תואר וחסון והשרה ביטחון בנוכחותו גם מחוץ למסך. אך מתבקש שנשים יפלו לרגליה של דמות כזו, ילדים יישאו עיניהם אליה, גברים יעריצו אותה וידבקו בה.

המסר שהפנמתי היה ברור: רציתי להפוך לגיבור. לו רק יכולתי לנוע במהירות הבזק בין דמויות וסוגי אישיות, לעבור מהפעלת כוח פיזי לאינטלקטואלי בקלילות, להציל אחרים ולזכות להערצה על כך, להיות חזק ללא עוררין ותמיד צודק! העדפתי להתעלם מהצד האחר, הסבוך יותר, שנכח בכל סיפורי הגבורה. ג'ון רמבו סבל מתסמונות של טראומות מלחמה, נדחה על ידי החברה, נכלא ועבר התעללות מידי סוהריו. טרזן היה תינוק נטוש; אמו נפטרה כשהיה תינוק ואביו נרצח. הוא גדל בג'ונגלים, הרחק מחברת בני-אדם. סופרמן איבד את הוריו ואת כל עולמו שכן כוכב הלכת שלו הושמד. הוא גדל על כדור הארץ כילד מאומץ, ללא יכולת לחזור למולדתו. קלארק קנט, שמימש את החלק האחר בזהותו של סופרמן, עבד כעיתונאי במשרד ולא התעופף בשמיים בגבורה. הוא עבד קשה וכרע תחת נימוסים והליכות מכבידים; גרוע מכול - הוא לא זכה להערצה מלויס ליין, האישה המרשימה והיפה שעבדה לצידו והתאהבה בסופרמן. קנט הותיר רושם של אדם חסר ייחוד ומשעמם. ממש לא דמות שילד שיצא לחפש גיבורים מעוניין להזדהות עימה.

החלקים המורכבים בסיפורו של סופרמן - היותו יצור זר וחריג, שגדל מבלי לדעת את עברו וחי בהסתרה של מחצית זהותו - חמקו מעיני הילד שלי. קל וחומר שלא היתה לי כל דרך לקשר בין דמותו המיתית של סופרמן ובין חייו האפוריים של ג'קי סיגל, הבחור הצעיר שהמציא אותו. סיגל היה נער ביישן ולא אהוד בתיכון בארצות-הברית, בן זקונים למהגרים יהודים מליטא. כאשר היה בן 17 היכה אסון במשפחתו. אביו בן ה-60 הותקף בחנותו על ידי שלושה שודדים חמושים. במהלך השוד נורתה ירייה באוויר וגרמה ככל הנראה להתקף לב אצל האב. הוא נפל לרצפה ומת במקום. השנה היתה 1932. שנה אחר כך כתב סיגל את סיפורו הראשון על סופרמן ומלחמתו בכוחות האופל. הוא המשיך לפתח את הדמות בשנים הקשות של השפל הגדול בארצות-הברית, והחבורות הראשונות בסדרה יצאו לאור במהלך מלחמת העולם השנייה. אפשר להניח שתנאים קיצוניים הכוללים אובדן אב, משבר כלכלי עולמי, אנטישמיות רצחנית ומלחמת עולם מעוררים בנקל

את היסוד הפנטסטי בנפש, המבקש להיאחז בדמות חזקה ורודפת צדק שתפתור כל בעיה. סיגל המציא דמות גברית כזו, ולקוראיו לא היו חסרות סיבות משלהם להזדהות איתה.

סופרמן לא היה הגיבור היחיד בשטח. נוסף על כך, דימויים של גברים מסוגו לא הוגבלו לז'אנר סרטי הפעולה או לקהל צעיר בלבד. בהוליווד היה אפשר לזפות לאורך השנים בשחקנים כמו ג'ון ויין, ג'יימס דין, מרלון ברנדו, פול ניומן, קלינט איסטווד ואחרים. כל אחד מהם ביטא תכונות שלמות ונחשקות של גבריות. גם בזירה זו התחלפו הדמויות עם השנים, אך הרושם של האידיאל הגברי בקולנוע נשאר. גברים מעוררי התפעלות הופיעו גם מחוץ למסכים. בספרות בלט ארנסט המינגווי שייצג את אב הטיפוס המאצ'ואיסטי של המערב. בספריו ובחייו נתן ביטוי לגבריות קשוחה, הרפתקנית, בעלת יצר נדודים ומלחמה, נשים והרס עצמי. גבר רציני, לתפיסתו, היה אדם שלא חשש לחזות בהוצאה להורג של סוס, בקטילה אכזרית של שוורים על ידי המטדור ובגסיסתו של חייל בשדה הקרב. בספורט שיווקו גיבורי תהילה משלהם - ספורטאים שנחשבו אגדות חיות בשל הכישרים הנדירים שלהם ויכולות-על פיזיות ומנטליות שהפגינו ושגברים אחרים העריצו: פלה הכדורגלן המושלם, מוחמד עלי האלוף הבלתי-מנוצח באגרוף, קארל לואיס האצן והאתלט מעורר ההשתאות, מייקל ג'ורדן הכדורסלן הווירטואוז, ועוד רבים אחרים.

גברים נוצצים ומיוחדים אחרים הלכו והתבלטו גם בעולם הפרסום הגלובלי - מקור כוח שצבר השפעה הולכת וגוברת על התודעה המודרנית. אחת הדמויות שנחקקו בזיכרון הקיבוצי יותר מהשאר בהקשר הגברי היתה דמות הקאובי של מרלבורו. בשנות החמישים החלה חברת 'פיליפ מוריס' יצרנית מרלבורו לשווק סיגריות עם פילטר, בהשפעת עדויות שהחלו להיערם על כך שהעישון מזיק לבריאות. הפילטר היה אמור לכאורה לספק פתרון לסיכוני העישון, לפי הידע של אותם הימים. אולם במחקרי השוק שערכה גילתה 'פיליפ מוריס' שסיגריות עם פילטר נקנות כמעט אך ורק על ידי נשים. גברים לא עישנו אותן משום שזה לא נחשב גברי מספיק לעשן סיגריה שפילטר "בריאות" תחוב בזנבה. היה צורך בשינוי משמעותי בתיוג הסיגריה כדי לשכנע אותם לעשן אותה. החברה פתחה באחד הקמפיינים המפורסמים ביותר בתולדות השיווק שהוביל על ידי גאון הפרסום ליאו ברנט אשר המציא את "איש המרלבורו". בפרסומות החדשות לא נאמרה אף מילה על יתרונות בריאות, כדי לא להרחיק את הגברים. במקום זאת, בנתה החברה דימוי של גבר יחיד, מחוספס, הנע לבדו במרחבי טבע בראשיתיים עם סוס ומעשן את הסיגריה להנאתו. בדמות הקאובי הזו נעשה שימוש בשנים 1954-1999. הלקוחות הגברים התרשמו במהרה מהדמות המסוקסת שהומצאה במשרד הפרסום, וביקשו להידמות לה. אם לא יכלו להפוך להיות ממש כמוה, יכלו לכל הפחות לעשן את הסיגריה שהיא עישנה. ואכן, מכירות הסיגריה עלו ב-300 אחוזים בתוך שנתיים, והמותג ודימויו הפכו פופולריים בקנה מידה עולמי.

בישראל התפתחו גרסאות מקומיות של הגבר הגיבור. הן הציגו דמות של אדם נטוע באדמת הארץ, חייל ולוחם, יפה תואר וחיוני, מלא תשוקה לנשים ואהוב על ידן. הפסל 'נמרוד' של יצחק דנציגר, המוצג בגאון במוזיאון ישראל בירושלים, מתאר אותה בצורה מזוקקת. זהו פסל של אדם-חיה עשוי מאבן חול נובית אשר הובאה מפטרה שבירדן. עיניו ואפו של הפסל מובלטים כלפי חוץ בתעוזה, ומיניותו הגברית מודגשת. אסי דין בסרט 'הוא הלך בשדות' הוא גילומו הקולנועי המדויק. במציאות הועלו על נס דמויות כמו יוני נתניהו, מפקד סיירת מטכ"ל או יוסי בן חנוך, קצין השריון שתמונתו הופיעה על שער מגזין 'לייף' כשהוא רוחץ במי תעלת סואץ לאחר מלחמת ששת הימים ונשק שלל בידו. הללו המחישו איך ביקשה התודעה הקיבוצית הישראלית לראות את הגברים שלה. כאן לא היה מקום למורכבות - העובדה שגברים אלה ואחרים ידעו סבל אמיתי, שהביוגרפיות שלהם היו רצופות במשברים, דיכאונות, כישלונות ואובדן אישי כבד שאינו קשור למלחמה - לא מצאה את דרכה לדימויים שלהם כגברים עליונים.

דמויות גבריות אחרות ושונות הופיעו מדי פעם, אבל את הגברים האלה לא הערצנו, עם עולמם לא הזדהינו ובהחלט לא חלמנו להידמות להם. דימויים שלהם דווקא הגיחו מדי פעם: גברים מזרחים מילאו את סרטי הבורקס, גברים פלסטינים הופיעו בסרטים על הקונפליקט הלאומי והמלחמות, נערים בוסריים נראו בסרטי 'אסקימו לימון'. אולם מקומם של אלה היה בשוליים, והם זכו בדרך כלל לייצוג נלעג, מגוחך או קומי. גם אם היה להם מסר חשוב להעביר, אף אחד מהם לא היה מועמד להפוך לגיבור אמיתי או להיתפס כמודל לחיקוי.

הגיבור וצילו

כה משכנעות ורבות-השפעה היו הדמויות הללו, עד שבמקרים שבהם הגברים שהציגו אותן סבלו מייסורי החיים, נתקפתי תדהמה. השתוממתי כאשר שמעתי שהשחקן כריסטופר ריב נזרק מסוסו בעת תחרות רכיבה, נפגע קשות בעמוד השדרה ונותר משותק למשך שאר ימי חייו. עד היום, שנים לאחר שנפטר בגיל צעיר, ממשיכה להדהד האירוניה של התאונה ששיתקה את גיבור-העל המעופף. ג'וני וייסמילר, כוכב סרטי טרזן לקה בשבץ, קרס מבחינה נפשית ואושפז במוסד מיוחד, שם הלך לאיבוד בסבך זיכרונות העבר שלו כשחיין אולימפי בלתי מנוצח ושחקן נערץ. הוא נהג לשוטט בלילות במסדרונות כשהוא שואג לכל עבר את קריאת היערות המפורסמת שלו.

העולם נחרד כאשר המינגוויי ירה בראשו ברובה ציד ושם בכך קץ לדיכאונות הקשים שהלמו בו כל ימיו. הפלירטוט הנמשך שלו עם המוות נחשף כתסביך עצוב ורווי סבל שרדף אותו, ולא כסיפור גבורה רומנטי. מוחמד עלי, האלוף הבלתי-מעורער, לקה בתסמונת פרקינסון - מחלה שכיחה בקרב אנשים עם פגיעות ראש, כמו אלה הנגרמות מאגרוף. הוא נפטר לאחר מאבק ארוך שנים עם המחלה, שאותה לא הצליח להכניע. שחקנים שגילמו במשך שנים את דמותו של "איש המרלבורו" בפרסומות גססו ומתו בייסורים כתוצאה מסרטן הריאות או ממחלות אחרות בדרכי הנשימה הקשורות לעישון יתר.

הקושי להתגבר על הסתירה בין דמות הגיבור ובין הגבר בשר-ודם שגילם אותה מעידה עד כמה היינו מוכנים לספוג את דימוי הגבריות המושלמת, להאמין לה ולהיות מושפעים ממנה. כל כך רצינו להאמין שיש סופרמן או טרזן בעולם, עד שציפנו שכוחם יעמוד להם גם מחוץ למסך. בדומה לכך, הדמויות שתיאר המינגוויי נקראו כמייצגות גבריות פראית ואותנטית ומיסכו את היכולת לראות את השבר שעמד במרכזן ובעיקר בנפשו המדוכאת של זה שברא אותן. המחשבה והרגש לא ידעו כיצד להכיל את הניגוד בין הבדיה על גבריות חסרת פגיעות ובין המציאות השבירה של גברים בשר ודם. מוחמד עלי נתפס כאדם החזק בעולם, "הגדול מכולם" כפי שהוא עצמו האמין. היה נדמה באמת ובתמים שדבר לא יוכל לגרום לו נזק. לאמונה זו היתה השפעה טרגית על חייו. הוא המשיך להתאגרף גם לאחר שצטו תסמיני הפרקינסון הראשונים - מונע על ידי התפיסה שהוא באמת בלתי פגיע - והפעילות הזו החמירה את מצבו. בדומה לכך, הפרזנטורים של מרלבורו נראו כה קשוחים ועמידים עד שהיה קשה להאמין כי התצלומים מבתי-חולים המראים אותם מחוברים למכונות הנשמה לקוחים מהמציאות, ואילו התמונות המרהיבות שלהם על סוס אצילי בלב השממה וסיגריה בידם הן הבדיה.

מחוץ לאולמות הקולנוע, לספרים ולפרסומות לא דמו הגברים שפגשתי לאלה מעולמות הפנטזיה. כשהייתי ילד, נמצאו מרביתם מחוץ לטווח עולמי במשך רוב שעות היום. קיבלתי רק הצעות רגעיות ולא מהימנות לחייהם. אבי עבד קשה והיה מגיע בערבים ומבלה איתנו שעה קצרה, לכל היותר. את הילדים גידלו אז, כפי שמגדלות היום, בעיקר נשים: האם ודמויות נשיות אחרות בבית, ולצידן מטפלות, גננות, סייעות ומורות בחוץ. הגברים נכחו פחות וכך יצא שעטו עליהם דוק של מסתורין, שלא אפיין את הנשים. לא הכול היה ידוע וגלוי לגבי מי הם באמת. הכפילות והעמימות התקיימו בעצם הגדרתם כגברים. חבריו של אבי, שעבד בשירות הביטחון, הסתובבו עם הילה כריזמטית במיוחד של כוח וסוד. היה משהו בלתי חדיר ובלתי מפוענח בדמותם. התכונה התאימה למקצוע שבחרו בו, אולם היא לא היתה בלעדית להם. גברים אחרים היו בה במידה נסתרים ומסתוריים. הסיבה המרכזית היתה כאמור מיעוט הזמן שבילינו איתם, שמנע מאיתנו את ההזדמנות להכירם היטב. אולם סיבה נוספת ולא פחות חשובה היתה, לטעמי, חיים כפולים שהם חיו - בין שהיו מודעים לכך ובין שלא. בתוך כל אחד מהם שכן יותר מאשר גבר אחד. כמו גיבורי המסך והפרסומות הם הקפידו להחצין צד אחד של עצמם - מוצלח, סמכותי, יודע-כול, תלוי אך ורק בעצמו. הצד האחר - דיכאוני ואלים כמו המינגוויי, מבולבל וחרדתי כמו קלארק קנט, בודד ומעורר רחמים כמו וייסמילר, תחרותי ולוחמני עד כדי הרס עצמי כמו מוחמד עלי, מנוצל ופגיע כמו אנשי המרלבורו - נשמר עמוק בפנים ולא נחשף כמעט אף פעם.

זכור לי משנות ילדותי חבר של הוריי. איש גבוה, בעל שיער שחור מתולתל וחיוך מקסים. הוא נסע ברכב גדול שאיתו הפיץ את מרכולתו בעבודתו כסוחר משקאות. אהבתי את ביקוריו. הוא נהג לקחת אותנו לים ברכבו שהיה עמוס כל טוב - מיצים ממותקים, פירות ועוגיות. היה בו משהו עליז ולא רגיל, כאילו קרץ כל הזמן לעולם. הנסיעות איתו היו מלאות בשמחה ובהומור. הוא היה מוזג לנו מיץ ממותק ואומר לנו שזה ויסקי של ילדים, ואנחנו היינו משיקים בהתלהבות כוסות פלסטיק כמו גדולים. אולם משבגרת הופתעתי ללמוד שדמותו היתה שונה בתכלית מזו שנחרתה בי בילדות. היו לו חיי משפחה קשים ביותר; אשתו התעמרה בו ונהגה להשפילו ואף להכותו. הוא נשאר איתה למרות ההתעללות, למען שלמות המשפחה, אבל היה אומלל. החיוך שהיה דבוק לפניו כאשר בילה איתנו סיפר רק חלק קטן מקורותיו. בעצם הוא חי חיי סבל. שנים רבות אחר כך ראיתי אותו לבדו בשוק בירושלים מנסה למכור סחורה כלשהי לבעלי הדוכנים. הוא נראה מוזנח ומלוכלך, בדל סיגריה תלוי ברפיון על פיו. הלכתי אחריו במשך כמה דקות, וליבי נחמץ כשראיתי שבעלי הדוכנים מסרבים לקנות ממנו. הוא עבר על פניי בדרך לרכב ההובלה שלו ולא זיהה אותי, ואני לא ידעתי מה לומר. לא יכולתי להסביר לעצמי מי הוא בעצם. מי יודע כמה טרח כדי להציג דמות מתפקדת ושמחה לעיני העולם, ובעיקר לעיני הילדים. האם היה מודע לכפילות שהגדירה את חייו? האם העז להיחשף בפני מישהו באופן אמיתי ומלא? האם היה אדם אחד בעולמו שהבין לליבו?

אירוע אחר התרחש בצבא וקשור לדמותו של מפקד פלוגה מוערך. הוא היה קצין בעל ידע וניסיון חיים שהרשים את הטירון בן ה-19 שהייתי. היה בו שילוב של קשיחות קרבית ורוך אישי שמאפיין מפקדים צעירים רבים בצה"ל. הוא גדל במושב, והיה מה שנהוג לכנות בן טובים ומלח הארץ. כמפקד מצטיין, תמיד הקפיד לבצע את המשימות הצבאיות בדקדקנות, אך אף פעם לא שכח לדאוג לצרכים הבסיסיים של חייליו. אולם מקרה אחד העיב על דמותו. היה זה באימון שטח, בלילה חורפי וקר במיוחד. הוא הבחין שכמה חיילים, ואני בהם, מתגודדים סביב גוזניק קטן בוער כדי לקבל מעט חום ואור, לפני שנצא לתרגיל הירי הבא. לרוע המזל זה

היה בניגוד להוראות הבטיחות המפורשות שהוא עצמו העביר. אסור היה להתקרב לגוזניק מחשש שריפה. בשנייה שקלט את מעשינו נמלא זעם ושעט לעברנו. הוא הגיע בריצה, צווח עלינו ובעט בגוזניק בכוח רב, בזמן שאנחנו נמלטנו לצדדים. להבת הגוזניק הקטנה סינורה אותו ומנעה ממנו לראות חייל שעמד בחשכה ממול. הסולר המוצת שבפחית נזרק קדימה מעוצמת הבעיטה, ולשון אש ארוכה נשלחה כפס זהב בלילה ואחזה במדי החייל. בשנייה אחת ניצתה חולצתו והוא החל לבעור. ההלם והפחד למראה התקרית היו גדולים, אולם לצידם עלתה גם תדהמה מאובדן השליטה בהתנהגותו של המפקד הנערץ. קפצנו על החייל וכיבינו את האש תוך שניות, אך הוא ספג כוויות ופונה לבית-החולים. נותרנו הלומים. מאין הגיחה ההתפרצות של המ"פ? לאיזה צד בלתי מוכר באישיותו היא קשורה? האם אפשר היה עדיין להעריך אותו אחר כך? כמה שנים אחר כך פגשתי אותו בקמפוס באוניברסיטה. כבר לא הערצתי אותו באותה מידה, וממילא כאן כבר היינו שווים יותר. ישבנו לקפה ובמהלך השיחה שאלתי אותו על אותה תקרית. למרבה הפליאה הוא הכחיש שמקרה כזה התרחש. לא הצלחתי להבין את תגובתו. האם ניסה לחמוק במודע מאי-נעימות או שמא באמת הדחיק את האירוע? האם הרגיש בושה ואשמה כה גדולות עד שחל נתק בזיכרונו? האם פחד שעולמו יקרוס כתוצאה מהטעות שעשה או מההכרה בה? ואולי חסרו לו הכלים לדבר על הדברים, לקחת אחריות, להתנצל? האם החרדה מחוסר השלמות, מהפגיעה בדימוי הגיבור, אכן חודרת כה עמוק לנפשם של גברים, עד שתפיסת המציאות שלהם מתעוותת בעטייה?

ככל שהתבגרתי גיליתי עוד ועוד את חיי הנפש הכפולים של גברים ואת חוסר היכולת להכירם באמת. בהתאם החלו לעלות בי שאלות. עד כמה שכיחה הכפילות? מדוע גברים מתקשים להתחבר לחלקים שונים בתוכם ולחשוף אותם? האם הם מודעים לכך? האם יש להם ברירה? מה מפעיל את מנגנון הכפילות והעמימות? ובעיקר שתי השאלות החשובות ביותר: מהו המחיר הנפשי והפיזי שגובה התחזוקה הנמשכת של הכפילות? ומה קורה כאשר התחזוקה קורסת והכפילות נחשפת?

הפער בין דימוי ומציאות לא פסח על גברים במשפחתי. סבי מצד אמי הצטייר בעיניי תמיד כאדם חם ואוהב. לעיתים היה לוקח אותי ואת בן דודי לטיול בהרי ירושלים. אני זוכר כיצד היה מקלף עבורנו תפוזים במסירות ומגיש לנו פלח אחר פלח למאכל. כשגדלנו לקח אותנו למטווח זנוח בנגב עם אקדח ורובה ישן. גאוה מילאה את ליבנו כשהצלחנו לנפץ בירי בקבוק זכוכית, ולקבל דבר שבח על איכות הצליפה שלנו. האמנתי שסבא הוא אדם רודף שלום שעושה טוב וגורם אושר לסביבתו. לכן היה לי קשה כל כך לגלות כאשר התבגרתי שהיתה לו נטייה מטרידה לאלימות, שגורש מהמושב שגר בו, שסחב רגשי נחיתות על כך שגדל בעוני והיה חסר השכלה, שהיה זעוף ואלים כלפי אשתו וילדיו - ביטוי שכיח של דיכאון גברי, שלא היתה לו דרך להכיר ובוודאי שלא לקבל בשבילו טיפול.

אבי לא סטה מהדפוס הגברי המקובל. כמו כל ילד דמיינתי שהוא סוג של גיבור-על. האמנתי שאיש לא יכול לגבור עליו. חשבתי שאין דבר שאינו מסוגל לעשות ואין משהו שהוא עושה שאין בו כבוד וגאווה. לעיתים כששמעתי את המילה "אלוהים", היתה קופצת בדמיוני דמות גדולה שדמתה לו במקצת. ממש כך. אולם היו עוד ממדים רבים לחייו, מעבר לתפיסה שלי אותו. חלקים שהסתיר או שלא היה מסוגל לדבר עליהם. הוא גדל במושב בדרום הארץ, בן לעולים מתוניס דוברי ערבית, עברית ומעט צרפתית. אביו ייעד אותו להיות המשכיל של המשפחה. שאר אחיו טרחו בשדה, ואילו הוא סומן ללימודים. אולם כאשר היה בן 11 אירע אסון במשפחה ששינה את נתיב חייו. אביו הלך לעולמו בגיל צעיר עקב מחלה והותיר את המשפחה הלומה וכואבת ללא דמות אב. למרות מותו המוקדם, מולאה צוואתו ואבי נשלח ללמוד בישיבה תיכונית בירושלים. היה זה מרחק של כמה שעות נסיעה מהמושב ורחוק הרבה יותר במונחים תרבותיים. יתרה מזאת, הוא הגיע למסגרת הרחוקה יתום, ללא דמות אב שתומכת בו. מהר מאוד נאלץ לפתח זהות כפולה - מצד אחד בן למשפחה כפרית, מזרחית, פריפריאלית, בלתי משכילה. מצד אחר תלמיד חכם בודד.

הכפילות בתוכו היתה בלתי נמנעת והניהול שלה - קשה עד בלתי אפשרי עבורו. כיצד יצליח נער מתבגר יתום שנמצא רחוק מביתו לנהל מורכבות מסובכת כל כך מבלי להיעזר בהדחקה, בשכחה, בהתרחקות ובאלחוש רגשי? אדרבה, כיצד יצליח בכך אם הוא שייך לקבוצת מיעוט שדימויה הכללי ודימויי הגבריות שלה בפרט אינם מוערכים? לא היה אפשר שלא יושפע מכך. במהרה החל להתנתק מחלקים בתוכו שלא התאימו לדימוי הגבר הישראלי החדש שהניח כי עליו לבנות כדי לשרוד. הוא פיתח סלידה עזה מכל דבר דתי, מזרחי או עממי - מאפיינים שהרכיבו את תבנית נוף ילדותו שאותה נאלץ לעזוב. בפעולה זו גזר בלית ברירה גלות על חלקי חיים משמעותיים בעצמות שלו. בגיל עשרים שינה את שם משפחתו לשם כל-ישראלי כדי לטשטש את מוצאו ולהקל בכך את קבלתו בחברה. במשך כל חייו נע בין ריחוק וחשדנות כלפי שורשיו ובני משפחתו לבין געגוע ונאמנות אליהם. שנים אחר כך, כאשר החזרתי אני את השם המקורי של בית-אביו שהוא היום שם משפחתי, לא הצליח הוא להבין מדוע, שהרי כל פעולותיו נועדו כדי לשרוד במציאות בלתי אפשרית, בדומה לכל יתר הגברים. הכפילות בזהותו של אבי לא היתה רק סוציולוגית ומעמדית. כאשר גדלתי וניסיתי לדבר איתו על נושאים רגישים ואינטימיים גיליתי שחסרות לו מילים. הוא ביקש להסתפק במתן עצות פרקטיות ורציונליות לחיים - היכן שהאמין בצדק שנקודות הכוח שלו נמצאות. מקומות של רגש וקשר עירערו אותו, והוא התרחק מהם כמו ממחלה. על חולשות או כישלונות לא היה מסוגל לדבר, אם כי לא היה נקי מהם. כאשר העליתי את נושא

הריחוק שלו מהשורשים לא ירד לסוף דעתי. חלקים אלה היו נסתרים מעיניו. יום אחד אמר לי, ברגע של חשיפה נדירה, שהוא לא מסוגל לדבר בצורה רגשית, שזה פשוט קשה לו מדי. נסענו יחד במכוניתו, הוא נהג, ואני אמרתי שחסר לי שהוא לא נפתח אלי יותר מבחינה רגשית. "אבל זה לא משהו בשליטתי," השיב לי, "אני פשוט לא יכול." המשפט הזה מהדהד באוזניי עד היום, אף כי נאמר לפני שנים רבות. במובן מסוים אני עדיין נדהם מהגילוי שהרגש הוא בלתי נגיש עבורו, שמנגנון ההתרחקות שלו מעצמו פעל ביעילות כה מצמררת. הציווי להציג חזית אחידה, מתפקדת ובעלת שליטה היה חזק ממנו. משימת החיבור בין דמותו כגיבור מדומיין של ילדותי ובין מה שהוא באמת - גבר בשר ודם הכולל לצד סגולותיו גם מגבלות, נכויות וקשיים - נפלה על כתפיי.

הכפילות הגברית שהבחנתי בה לא היתה רק תוצר של פער נורמלי בין אידיאליזציה בריאה של ילד את אביו ובין ראייה מפוכחת יותר של אדם בוגר. במילים אחרות, לא היה מדובר בתפיסת עולם תמימה שעברה המרה בבגרות לתמונה מורכבת יותר. תהליך כזה של הערצה בילדות המוחלפת בריחוק ובקונפליקט בנעורים ואחר כך חוזרת למבט מציאותי יותר הוא טבעי ומאפיין גם את היחסים עם האם. לעומת זאת, גברים חשפו בעקביות רק צד אחד מזהותם - הן בילדות והן בבגרות. החלקים החזקים המתפקדים הועדפו על חשבון החלקים האחרים. הגברים הדגישו את אלה והסתירו את האחרים, ושמרו בכך על הכפילות. הצד האחר, זה שהיה פגיע, מפוחד, חסר ביטחון, מתקשה ונכשל - לא יצא לאור. לא ניתן להעלות על הדעת שהיו חושפים את רגשותיהם בגלוי באף שלב, שהיו מדברים על חרדה או קושי, או בוכים, רחמנא ליצלן. באותה עת עוד לא הבנתי שהדרך לבטא את החלקים הבלתי מושלמים והאישור לעשות זאת נגזלו מהם בשלב מוקדם מאוד בחייהם.

ברם, אף שאת קדמת הבמה תפסה כמעט תמיד החזות של גבר-העל ואילו חלקים אחרים הושתקו, לא היה אפשר להעלימם לחלוטין. מאחורי אב המשפחה, גיבור החיל, מנהיג האומה, הפרופסור הידען, איש העסקים הממולח, הסופר המרשים, הספורטאי המצטיין, איש הקהילה המעורב, נכחה עוד דמות. כאשר אירע שצדדים פגיעים בכל זאת נחשפו, נדמה היה שהגבר חש לפתע חסר ערך, כושל ואבוד. ענן של בושא ריחף מעל ראשו ובישר על נזיפה פנימית צורבת שבאה משום שלא עמד בתקן עלום כלשהו שאיש לא ניסח, אך שכולם פועלים על פי ציוויו.

ככל שהתבגרתי יכולתי להבחין בקלות רבה יותר בחלקים הלא-הרואיים בקרב הגברים בסביבתי, אולם עדיין לא התאפשר לי לדבר איתם עליהם בישירות. מנגנוני ההגנה שהסוו והרחיקו אותם מהעין עמדו איתן. אבי וסבי, ולמען האמת כל גבר אחר קרוב אלי, מעולם לא פתחו בשיחה עליהם. כאשר ניסיתי אני להעלותם בשיחה, זכיתי לתגובות צוננות של חוסר הבנה, השתוממות, דיבור קצר ומתומצת, עצבנות, התעלמות, בריחה או שתיקה, ובעיקר - ניסיון להחליף את נושא השיחה. יתרה מכך, הציפייה היתה שאשתף פעולה; אחצין את צדדי החזקים והמוצלחים, אתנהל היטב כדי להיחלץ ממצבים קשים ללא ביטוי רגשי מוגזם ולעולם לא אסגיר את פחדיי, מגרעותיי וחולשותיי. "תתגבר", "זה יעבור", "אל תתבכיי", "אין מה לעשות", "דיבור לא עוזר", ו"תהיה גבר" - היו ההוראות השכיחות שמטרתן להתמקד רק בצד אחד של האישיות הגברית. אני מצדי רציתי להיות ככל הגברים. ניסיתי לעמוד בציפייה, ואכן הצלחתי במשך זמן מסוים להתמקד בעשייה ולא בהרגשה, לברוח ממקומות של חולשה או בושא ולשתף פעולה עם כל מה שנחשב גברי בעיני הסביבה. כאשר מחזירים את המבט לדימויים גבריים בתרבות, רואים בנקל שאין מקום נקי מהכפילות. שמשון הגיבור והרקולס, אכילס או המלט, ד"ר ג'קיל ומיסטר הייד, פרנקנשטיין ופסיכו, הקוסם מארץ עוץ, הענק הירוק, ספייידרמן ובטמן, גיבורי הסרטים 'מועדון קרב', 'מגנוליה' או 'מטריקס', גיבורי הסדרות 'דקסטר' ו'שובר שורות' - כולם דמויות מסוג זה. המרחב הנפשי הגברי מיוצג שוב ושוב בקטבים מנוגדים ובלתי קשורים בעליל. גבורה לצד פגיעות, תפקוד ומיומנות מושלמים לצד חוסר אונים, ביטויי אלימות ורצחנות לצד רוך עמוק. נראה כאילו כל גבר נושא עימו אני אחר, דמות נוספת או קוטב מרוחק, הקבלה נגדית לזהותו הגלויה. דמות הצל יכולה להיות ביטוי של כוחות נפשיים שונים, של זיכרונות מהעבר או של רגשות עכשוויים. היא עשויה להיות תולדה של הילד הפגיע שהגבר היה פעם, של חוויית סבל או טראומה שעבר, של פחדים נוכחיים שהוא אינו מסוגל לחשוף או של המגבלות והחולשות האנושיות ביותר שלו. תהא הסיבה אשר תהא, קשה למצוא גבר שחסר את הכפילות, ועם זאת נדיר למצוא גברים שמכירים בה באופן גלוי. במרבית הסיפורים הכפילות נגלית למתבונן מהצד אך לא לדמות עצמה. זו חיה בנפרד את שני הקטבים ובדרך כלל אינה מסוגלת לחבר ביניהם ולפעמים אף לא להכיר בהם. לעיתים קרובות היא אף חסרה את יכולת השליטה על המעברים בין חלקיה.

סיפורי הגיבורים חושפים פרדוקס. מצד אחד כמעט בכולם מוצגת הדמות הגברית כבעלת זהות מפוצלת, קוטבית ועמומה. מצד אחר, הדמות עצמה אינה מחברת בין הצדדים המנוגדים הקיימים בה ולעיתים אינה מודעת לאני האחר הפועל בתוכה או לצל הדבק בה. בכל המקרים חסרים לה מושגים ומילים שיצליחו לתאר את הפער הקיים בתוכה או לחבר בין החלקים. במציאות הרגילה מתרחשת החמרה של המצב: הנורמה מורה לגבר להימנע מלחשוף את חולשותיו אחרת יבולע לו. גברים יודעים זאת היטב. כולם שמעו הוראות דומות לאלה שאני קיבלתי. כתוצאה מכך, הם מבינים שהפגנת פגיעות, חשיפה של קושי או ביטוי רגש מוגזם יעלו להם ביוקר ועלולים אף להיות מסוכנים ממש. לכן הם מצייתים לקול שמצווה עליהם להתמקד במימוש צד אחד

של עצמם. הם הולכים בדרך חד-ממדית שהציפיות החברתיות סוללות בפניהם ומדחיקים אזורים נרחבים אחרים באישיותם. כך פוסעים הגברים לתומם בדרך הגיבורים המדומיינים. ובה הם הולכים לאיבוד.

זהות עיוורת

"גבר לא היה מעלה על דעתו לכתוב ספר על מצבם המיוחד של הגברים באנושות... גבר לעולם אינו פותח בהצגת עצמו כפרט ממין מסוים, שכן עובדת היותו גבר מובנת מאליה."

סימון דה בובואר

מדוע חלקים שנחשבים מוצלחים פחות אינם זוכים לחשיפה ולאישור? מדוע לא מציג הגבר את עצמו באופן מורכב ורב-ממדי יותר? מה מונע זאת מבעדו? מה יהיה המחיר שישלם אם יחליט לעשות זאת? האם יש מסרים חברתיים המכוונים להסתרה, להסוואה ולכפילות של הנפש הגברית? שאלות אלה ודומות להן עוררו בי סקרנות לחקור את הנושא בצורה שיטתית. רציתי לדעת אם האני הכפול והנסתר הוא תולדה של ניסיון החיים ותפיסת המציאות האישיים שלי, שלכל היותר מופיע בכמה ייצוגים בדיוניים, או שמא הוא מייצג דבר אמיתי שניתן להכליל לגבי מצבם של גברים באשר הם. הדוגמאות התרבותיות תמכו בהסבר אוניברסלי, אך רציתי לחקור את התופעה בעולם הממשי. באופן ספציפי, ביקשתי לבדוק אם יש לגברים מודעות למצבם, לזהותם ולמורכבות שלהם כגברים. בעיקר רציתי לברר מהו המחיר הנפשי שהם משלמים על הכפילות במובנים של פגיעה עצמית, פגיעה באחר, חוסר הגשמה מלאה של העצמיות ואיום על האושר. לצורך כך ערכתי ראיונות עומק עם מאות גברים ישראלים, ואלה ליוו את כתיבת הספר**. נוסף על כך, כדי להרחיב את בסיס ההשוואה ערכתי ראיונות עם בני שבט המסאי מדרום קניה, עם בני שבט הבטווה מדרום-מערב אוגנדה ועם סטודנטים יפנים. כמו כן, אספתי חומר מניסיוני כמטפל בבנים בגיל הרך, במתבגרים ובגברים בוגרים. לאורך הפרקים אדגים חלק מהרעיונות באמצעות מקטעים מהראיונות ואוסף להם מהניסיון הקליני שלי כמטפל.

** סך הכול רואיינו כ-300 גברים ישראלים בשלושה מחקרים שבוצעו על ידי סטודנטים וסטודנטיות מאוניברסיטת תל-אביב ומהמרכז האקדמי פרס ועל ידי. במחקר המרכזי רואיינו שלושה דורות של גברים מאותה משפחה: שלישיות של סבא, אבא ובן שנשאלו בנפרד שאלות הקשורות לגבריות. ראיונות אלה לימדו אותנו על דפוסים דוריים, גיליים, דתיים ואתניים. דגמנו טווח גילים רחב - המרואיינים היו בני 15 עד 97 והם באו מרקע תרבותי ודתי מגוון מאוד. סך הכול בחנו 60 שלישיות, כלומר 180 גברים ישראלים תושבי הארץ. 156 מהם היו בעלי לאום יהודי ו-24 בעלי לאום ערבי. במחקר נוסף רואיינו 20 גברים ישראלים-יהודים צעירים בשנות העשרים והשלושים לחייהם לגבי תפיסת המיניות שלהם. במחקר שלישי ואחרון רואיינו 80 גברים ישראלים (66 יהודים ו-14 ערבים) לגבי הזהות המגדרית שלהם.

הראיונות חשפו מגוון רחב של סוגי גברים. מצאתי גברים חזקים, קשוחים, עמידים בפני כל פורענות. גברים אחרים היו בעלי אופי מנהיגותי, רואים למרחוק, בעלי מצפן פנימי מדויק, כריזמטיים ואחראיים. אחרים היו רגישים, ורבליים מאוד, מעמיקים בקשרים הבינאישיים שלהם עם אחרים. גברים נוספים היו רכים, קלילים, ילדותיים, מצחיקים וחסרי אחריות. כפי שהיה אפשר לחזות מראש, יש דרכים רבות להיות גבר. אולם כאשר בחנתי את רמת המודעות העצמית הבסיסית של הגברים במדגמי הראיונות השונים חזר על עצמו דפוס חד-משמעי מעבר למגוון הטיפוסים הרחב. כאשר שאלנו את המרואיינים אם יוכלו לתאר את גבריותם או כיצד הם מציגים את עצמם כגברים ומה נתפס כגבריות בעיניהם, או לפחות מהו הזיכרון הגברי הראשון שלהם, קיבלנו תשובות מצומצמות מאוד. יכולנו באותה מידה לשאול מה התחושה לחיות על המאדים. למרואיינים פשוט לא היה הרבה מה לומר בנושא. הסתבר במהרה שחלק הארי של הגברים אינו דן עם עצמו בשאלת הגבריות, אינו שש לדבר על הנושא ומפגין רמה נמוכה במפתיע של מודעות לזהותו. חלקים חבויים בזהות כלל לא עלו לדיון משום שאפילו על החלקים הגלויים היה קשה לשוחח. הגברים תפסו את זהותם בדרך כלל כמובנת מאליה ונמנעו מחקירה עצמית שלה. במידה מסוימת השאלה אפילו שיעממה אותם או הציקה להם. צעירים לא היו עסוקים בנושא כמעט בכלל. בחור בן 19 ענה לשאלה "מתי בפעם הראשונה בחיך הרגשת גבר או בן?" כך: "בוא נחשוב על זה רגע... זו השאלה הכי מוזרה שנתקלתי בה אי-פעם... לא, כי אני כאילו לא יודע מה אני אמור לענות." נער בן 17 ענה לשאלה "האם חקרת במהלך חיך את הגבריות שלך?" במילים הבאות: "תמיד היה לי ברור מה זה אומר להיות גבר, את הבסיס. לא היה לי צורך לחקור. אני פשוט זורם עם זה ואם צריך אני אלמד עוד על מה זה אומר להיות גבר עם הזמן." נראה היה שהם באמת לא ידעו כיצד להשיב. ייתכן שהגילים הצעירים קשורים לבלבול או לחוסר עניין בנושא, אף כי שאלות אחרות מעניינות נערים בגילים אלה העסוקים בשלב חיים זה בגילוי זהותם האישית. מכל מקום, הנתק המשיך גם בגילים מבוגרים יותר. בחור בן 29 אמר: "אף פעם לא חקרת את הגבריות שלי. מה יש לחקור? בתור חובב ספורט תמיד הזדהיתי עם ספורטאים גברים וזילזלתי בספורט נשים. לא יודע אם זה עונה לשאלה." גבר בן 75 ענה לשאלה "איך היית מתאר את עצמך כגבר?" כדלקמן: "אני לא יודע איך להשיב לך. לא יצא לי לחשוב עד היום מהי זהותי הגברית. תשאל את אשתי." שמונה עשורים של חיים לא הספיקו לו כדי לחשוב על המשמעות של גבריות עבורו או להמשיג את זהותו הגברית, אם כי לפחות ידע לשמור על חוש הומור בריא.

הוא לא היה היחיד שלא היה עסוק בחשיבה על ציר מרכזי זה של חייו. אחרים ידעו לענות על השאלה רק על דרך השלילה או באמצעות הדהוד השאלה. כך למשל בחור בן 24 שנשאל "מהי המשמעות של להיות גבר בשבילך?" הודה, בדומה לרבים אחרים, שאיננו יודע איך להשיב: "לא יודע איך לענות. לא להיות רגיש מדי? לא להיות נשי ועדין?" הפניית השאלה בחזרה למראיין בתקווה לקבל תשובה או אישור, מעידה על הקושי למצוא מענה. היו מרואיינים שהתבלבלו לגמרי מהשאלה. כך ענה למשל צעיר בן 21: "יראו את הגבריות שלי כשאהיה אבא. אז אני אדע. אני חושב שאני אהיה אחלה אבא. מצד שני אני רוצה לעבור סירוס. אני מעדיף שלא יהיו לי ילדים. אני נותן לאחיות שלי לעשות את העבודה, אני חושב שאחיינים זה אחלה. אני ילד בן 21."

אחרים טענו באופן נחרץ שהביטחון שלהם בגבריותם גבוה ללא עוררין, ללא הבעת צל של ספק. הם הרגישו גבריים מאוד בעיני עצמם, ללא פקפוק או תהייה. יחד עם זאת, כאשר התבקשו לפרט מהי אותה גבריות שהם בטוחים בה, נתקלו בקשיים, הפגינו מודעות חלקית ובדרך כלל העדיפו להדוף את השאלה או לא לענות עליה כלל. אחדים הפגינו חוסר הבנה לגבי מהות השאלה עד כדי קימוט מצח, חוסר אכפתיות, והיעדר הבנה כיצד לנסח תשובה. התעקשות מצד המראיינים חשפה פעמים רבות רתיעה, חוסר סבלנות ואף תוקפנות מצד המרואיינים, המרמזים על כך שמדובר בנושא רגיש. בן 81 נתן תשובה טיפוסית: "התמודדתי עם הרבה דברים בחיים שלי, אני חושב שזה לא שאלה בכלל אם אני גבר. אני התבגרתי מאוד מהר ולא היה לי זמן לשאלות על אם אני גבר מספיק, אני חושב שעד היום זה ככה. אני פשוט גבר וזהו!" העיוורון היחסי של המרואיינים לגבי זהותם הגברית עורר בי עניין ורצון להמשיך לחקור את הנושא. כיצד ייתכן שחלק מרכזי בחייהם של גברים רבים כל כך נותר ללא מילים וללא דרכים לתארו? מדוע בחלק ניכר מהראיונות העלתה השאלה לגבי הגבריות תגובות מתחמקות, קצרות רוח או עצבניות? לא היה מדובר בקבוצת גברים עם בעיות בביטוי עצמי או בהגשמה עצמית. מדוע, אם כך, הפגינו רמה מוגבלת של מודעות עצמית לזהותם המגדרית?

מודעות נמוכה לזהות אישית מעידה פעמים רבות על השתייכות לקבוצת כוח. בדרך כלל פרטים השייכים לחברת הרוב או לקבוצה בעלת כוח מתקשים לראות את הזהות שלהם כנבדלת. הם נוטים להתייחס אל אחרים כאל שונים, אחרים, ולעיתים כחריגים או נחותים, אך את עצמם הם תופסים כ"נורמליים" או כ"חסרי זהות". קווי המתאר של זהותם העצמית נחווים על ידם כשקופים. כפועל יוצא, הם אינם עוסקים בזהותם ונמנעים מלהפנות אליה מבט חוקר. לעומת זאת, חברים בקבוצות מיעוט או בקבוצות מוחלשות יהיו מודעים הרבה יותר לזהותם ויגדירו את עצמם על פיה. לדוגמה, בארצות-הברית התושבים הלבנים מודעים הרבה פחות להשפעת המוצא האתני או הגזעי שלהם על חייהם מאשר תושבים אפרו-אמריקאים, לטינים או אסיאתים. באותה מידה במהלך המאה העשרים עסקו נשים ללא הרף בזהותן המגדרית. ההשפעה המרכזית של היותן נשים על חייהן לא חמקה מעיניהן. לפי הסבר זה ייתכן כי מודעותם המוגבלת של גברים לגבריותם קשורה לכך שהם בעלי כוח או לכל הפחות לכך שהם תופסים את עצמם ככאלה. אולם יש עוד סיבה אפשרית לתופעה. חקירה עצמית חושפת בהכרח חלקים בלתי מושלמים באישיות, כפי שעושה בדיקה של ועדת ביקורת בארגון. לחשיפה כזו עשויות להיות תוצאות דרמטיות מבחינת הגבר, אשר כאמור מעוניין להדגיש את הצד המתפקד והחזק מתוך השניות של זהותו. מבחינתו, הטלת אור על חלקים אחרים עלולה לבייש אותו ולפגוע בו והוא יעדיף להימנע מכך. נוסף על כך, ייתכן שלמבנה החברתי-כלכלי יש אינטרס להנציח את חוסר המודעות של הגבר לחלקיו השונים. בשני המקרים התוצאה היא שהגבר ממשיך בהצגה חד-ממדית של זהותו, וכך מוגבלת מידת החופש שלו להכיר את עצמו טוב יותר ולבחור את דרכו ממקום מודע. על העיוורון

היה אפשר לקוות שמודעות עצמית נמוכה או הסתרת חלקים אחדים בנפש והדגשת אחרים יהיו נקיים ממחיר. אדרבה, יחיו להם הגברים בבורות קדושה ביחס לעצמם וימשיכו לנהל את חייהם הכפולים בנעימים. אלא שהמציאות הנפשית אף פעם איננה עובדת כך. רמות גבוהות של חוסר מודעות, הניזונות מהדחקה, מהכחשה ומפיצול, אינן מגיעות בחינם. מעצם הכפילות אפשר אולי להתעלם. אולם הדבר עצמו שעליו אנו מבליגים או שאותו אנו הודפים מעלינו יפגוש אותנו מאוחר יותר: בגוף, בנפש, בקשר עם אדם אחר או בתסמינים בדור הילדים.

המשמעות הראשונה של העיוורון או לקות הראייה הגברית היא שהדגש הקיצוני על הצגה לא מלאה של עצמם מתישה ולעיתים ממוטטת אותם. ההמחשה העיקרית לכך נגלית בתחרותיות הבלתי נלאית ביניהם. גברים לכודים במעגל כשפים של מאבק שאין לו סוף, שבו מפגין ומדגיש כל אחד מהם את צדדיו החזקים אל מול האחר. אם הדבר הוא תולדת הציפייה החברתית מהם או שזוהי הדרך שבה הם מפרשים איתותים חברתיים, התוצאה דומה: מוכרחים להיות חזקים יותר, עשירים יותר, אהודים יותר. לעומת זאת אף פעם אין לחשוף חלקים חלשים, בודדים, כואבים או תלותיים. בדרך זו הם מעלים עוד ועוד את רף הציפייה ההדדית לתפקוד גבוה וחד-ממדי. הם נמצאים כל העת תחת סד התפקוד וההישגים. אין מקום שבו הם מורשים להחצין חולשה

או לקבל רגע של מנוחה. כמו איילים מתנגחים הם מטיחים זה בזה את הצלחותיהם, כוחם ואונם בניסיון להעצים את עצמם ולהחליש את יריבם. החלקים האחרים נעולים בכספת כמו סודות גרעין שיש רתיעה לחשוף אותם, שכן הם עלולים לכאורה לפגוע בסיכויי ההצלחה, להחליש את הגבר ולהעמידו בסכנה. התוצאה לאורך זמן היא שחיקה, תשישות ואף התרסקות. אף יצור או מכונה לא יכולים להתמיד בתפקוד כזה מבלי לשלם מחיר רציני. ברם, גברים בדרך כלל אינם מודעים לכך, בדיוק משום שהמודעות שלהם לזהותם נמוכה. הם לא מקשרים בין עובדת השתייכותם למין הגברי לבין מכלול קשיים ופגיעות שהם חשופים אליהם. בדרך כלל הם אינם מכירים נתונים שמראים כי גברים נשחקים עד דק בעבודה; שהם מחזיקים ברוב העבודות המסוכנות הכרוכות בפגיעה בגוף ובנפש; שבכל 15 הסיבות המרכזיות למוות כתוצאה ממחלה שיעורי התמותה שלהם גבוהים מאלה של הנשים, כולל התקפי לב, מחלות מידבקות וסרטן; ששיעורי ההתאבדות בקרבם גבוהים פי שלושה עד ארבעה משיעורי ההתאבדות בקרב נשים בכל קבוצות הגיל בכל רחבי תבל - פעמים רבות בגלל סיבות הקשורות לבעיות פרנסה, כסף או תחושת כישלון; שהם מתמכרים יותר לסמים, לאלכוהול ולהימורים כאמצעי מילוט מעול החיים.

יתרה מכך, בדרך כלל זמן רב לפני ההתמוטטות הנפשית או הפיזית מופיעה תוצאה מזיקה אחרת בדמות הכרח כואב לוותר על חלקים חיוניים בחיים כמו אהבה, זוגיות, משפחתיות או השקעה בעצמי. האנרגיה הנפשית איננה אינסופית והיא נלקחת מאזורי חיים אחדים ומועברת לאחרים כמו שגזבר מנהל תקציב מוגבל. הגבר הממוקד כל כולו בתפקוד ובהגשמה של אידיאל הגיבור אינו מצליח לשים לב לאזורי חיים שעליהם הוא נאלץ לוותר ולאפשרויות צמיחה נפשית או מימוש עצמי שנחסמו בפניו. מאותה סיבה, גברים משקיעים פחות זמן ומשאבים בשמירה על בריאותם הפיזית והנפשית. כדי להמשיך ולתפקד בסביבה התחרותית שנשאבו אליה, הם זונחים את גופם ואת נפשם, ואחר כך מתקשים לחבר בין ההזנחה לבין סוגי חוליים שונים המתפרצים אצלם.

תוצר נלווה נוסף וקשה של הדרישה להישג, והתחרות שהיא הנגזרת שלה, הוא שניתנת מעט מאוד תשומת לב, אמפתיה או עזרה לגבר שנכשל. כל הגברים מתנסים במהלך חייהם בתחושות חמוצות של הפסד או כישלון, אך המקומות שבהם הם יכולים לזכות בהכלה ובהרגעה מועטים ונדירים. במובן זה הגבר הוא יצור בודד. גברים שכשלו נתפסים כפחותים וכנחותים. הם הפסידו במירוץ הקשוח, ולכן היכולת להרגיש סולידריות איתם נמוכה. לצורך ההמחשה, אין כמעט בנמצא ארגוני זכויות גברים שמסייעים לגברים שפוטרו מעבודתם או הפסידו את כספם, שאיבדו משמורת על ילדיהם, שעברו התעללות פיזית או פגיעה מינית, שסובלים ממחלות של גברים, וכן הלאה. נוסף על כך, הגבר מתכחש למרבית הקשיים שלו, שכן הכרה בהם מאיימת על זהותו. כך נמנעת ממנו יכולת בסיסית לבקש תמיכה או לקרוא לעזרה. גברים הנקלעים בחייהם לסוגים שונים של מצוקות לא נתפסים כראויים לסיוע כמעט אף פעם, על ידי החברה ועל ידי עצמם, בדיוק בשל תפיסות מסוג זה.

השלכה שנייה דרמטית ביותר של הכפילות וחוסר המודעות היא אי לקיחת בעלות על החלקים הבלתי מוכרים בנפש, וכתוצאה מכך רמת שליטה נמוכה בהם. חלקים שהאדם לא מכיר בתוך נפשו קשים הרבה יותר לניטרול על ידו. הטריטוריה הבלתי ידועה והפרועה, ה"טרה אינקוגניטה" הגברית, היא אזור מסוכן. תוקפנות פנימית שלא קיבלה הכרה תתפרץ ללא התראה ותגרום נזק קשה; בושה או אשמה סמויות ולא מודעות יזהמו את הדימוי העצמי מבפנים ועלולות להזמין דיכאון; חולשה חבויה שלא זוכה למבט מכיל תתקוף את הנפש עד שתפורר אותה; חרדה מוסווית שזוכה להתעלמות תתפרץ בתזמון הגרוע ביותר האפשרי ותתבע מחיר יקר; יצר מודחק שלא עבר זיהוי ועיבוד עלול להתממש בצורה לא מווסתת כהטרדה או פגיעה מינית. במילים אחרות, גבר שאינו מודע לצדדיו השונים הופך פגיע להשפעותיהם המזיקות ללא ידיעתו או לחלופין, משועבד להתפרצויות שלהם ללא שליטתו - דבר אשר יתבטא פעמים רבות בפגיעה לא מכוונת בעצמו או באדם אחר. הדרישה למושלמות ולאחידות, סופה שהיא מצמיחה חוסר שליטה, שבר וכאב. השלכה גורלית שלישית של העיוורון לזהות היא אפשרות ניצול. אדם שמסתיר חלקים בעצמו הוא מטרה נוחה לתמרון. כל שצריך לעשות הוא לאיים עליו באופן גלוי וישיר או בצורה עקיפה ומניפולטיבית שצדדיו החבויים ייחשפו אם לא יפעל כפי שנדרש ממנו. ההשפעה עליו תהיה מיידית ותגבר ככל שהמודעות העצמית שלו נמוכה יותר, שכן אז אפשרויות ההתנגדות שלו יהיו מצומצמות ודלות יותר. הוא יעשה כל שלאל ידו כדי להמשיך להסתתר, ובכלל זה יהיה מוכן להיות מנוצל, להקריב את עצמו, להיפגע ולהינזק. כך אפשר להשפיע על גבר בקלות כדי לגייס אותו למשימה צבאית מסוכנת, בתואנה שזה מה שיעשה ממנו גבר אמיתי. אפשר לדרוש ממנו להקריב את עצמו בעבודה שוחקת, באיום שגבר ללא מקצוע או הכנסה איננו גבר. בה במידה אפשר לשלול ממנו זכויות בהסדרי ראייה לאחר גירושין, בטענה שלגבר אין יכולות הוריות מטפחות או שעצם גבריותו מונעת ממנו להיות הורה טוב. אפשר למנוע ממנו עזרה שיקומית לאחר שנפגע, באמירה שגבר אמור להיות מחושל, להסתדר תמיד ולשרוד בכוחות עצמו. על פי אותו היגיון אפשר לדרוש ממנו שימות למען מטרה כזו או אחרת, משום שזה מה שגברים אמיתיים אמורים לעשות. ברמה היומיומית אפשר יהיה לדרוש ממנו בקלות שיסחב, שיתקן, שיתאמץ, שיסתכן - והכול כדי שיוכיח שהוא גבר. בכל המקרים הללו יבקש הגבר

הבלתי-מודע להמשיך להחזיק בתפיסת הגיבור העצמית שלו ולהוכיח את גבריותו על ידי מימוש הציוויים והיתור על צרכיו. הוא יהיה עיוור למגוון השיטות והמניפולציות שמופעלות עליו ולמחיר האישי היקר שהוא משלם עליהן.

חפש את האישה

הזהות הגברית, מודעת או לא, אינה מתקיימת בחלל ריק. באשר ילך ימצא הגבר אחרים אשר מולם וביחס אליהם הוא מנהל את גבריותו. ילדים יתרשמו מדמותו הגלויה החזקה, יישענו עליה וישאבו ממנה ביטחון, אם כי בד בבד יפנימו לקרבם מודל מפוצל לחיקוי. גברים אחרים יגיבו לניסיון שלו להרשים ולהיות בשליטה בניסיונות משלהם תוך כדי תחרות אינטנסיבית וכוחנית ביותר מולו. ואילו הנשים יפנו אליו מבט בוחן וסקרן. האישה עומדת מול הגבר ומביטה בו בעניין רב: אומדת ומודדת, נמשכת ונרתעת, פוסלת ומאשרת, מקבלת ודוחה, מבינה ולא-מבינה גם יחד. הזהות הגברית סופחת אליה במהלך החיים אינספור מבטים נשיים אשר משפיעים עליה ומעצבים אותה. הראשון והחשוב שבהם הוא מבטה של האם, שתפיסתה ותגובותיה ילוו את בנה למשך כל ימי חייו. האם יכולה לחגוג את מופעי הגבריות המתפתחים של בנה, אך בה במידה גם לבקר או לשלול את עצמאותו הגברית. מידת הקרבה או המרחק של מבט האם על בנה תשפיע על מהלך חייו. מבט קרוב מדי, שתלטן, תוקפני, קנאי, רודני או אובססיבי יגבה מחיר יקר אחד, ואילו מבט מרוחק, לא אכפתי, קצר-רואי, אדיש, קר או עוין יגבה מחיר גבוה אחר. אחרי האם באות נשים אחרות, כל אחת חמושה במבט משלה: אחות, בת דודה, גננת, מורה, עמיתה, עובדת, מנהלת, ידידה, חברה, בת זוג, מאהבת ואחרות. תשומת הלב שכל אחת מהן תפנה למופע הגברי תהיה בעלת כוח מכונן. בת זוג פוטנציאלית למשל תביט בו לא רק מתוך עניין או משיכה, אלא גם מתוך מטרה להחליט עם מי היא רוצה ועם מי היא לא רוצה להיות. לכך יש שורשים אבולוציוניים תקיפים, ולכן מבטה יהיה ממוקד ורציני. הוא ישפיע על החלקים שהגבר ירצה לחשוף ועל אלה שאותם יבקש להסתיר, אך יקלוט בדרך כלל גם חלקים שאינם נמצאים בשליטתו. הנשי יכול להסתקרן מהגבריות ולהעריך אותה ובה במידה להירתע, לחשוש או לסלוד ממנה; מבט האישה יכול לאמץ גישה חומלת, מודעת לחולשותיו של הגבר ומכילה, אך בקלות עלול להפוך לתפיסה מלגלת ועוינת הדוחה אותו. כל גבר מכיר את ההבדל בין עיניים נשיות התלויות בו בסקרנות ובהתרגשות ואף בהערצה, לבין עיניים נשיות שלא מעוניינות בו, שנותרות אדישות כלפיו או גרוע יותר - שמבקרות או דוחות אותו. במשך כל חייו יתנהל הגבר ביחס למבט הנשי המופנה אליו וביחס לציפייה הנשית ולקול הנשי - המקבל או המבקר - הנובעים ממנו. הנטייה המינית של הגבר עשויה להשפיע על סוג האישור הנשי שהוא מחפש ועל כמותו, אך כללו של עניין שגברים באשר הם מושפעים מאוד מעצם הראייה של הנשים אותם.

מאז המהפכה הפמיניסטית צברו המבט הנשי והקול הנשי כוח רב, והפכו למשוחררים, ביקורתיים ונוקבים יותר. נשים החלו להתבונן בגבר ולנתח אותו כמושא חקירה, וחדלו לשתף פעולה עם ההצגה האחידה של כוחותיו ועליונותו. מבט חדש זה היה חלק משינוי גורף יותר שעבר עליהן בעקבות התמורות שחולל הפמיניזם. הפמיניסטיות הטילו ספק בצורות המסורתיות של כוח ועליונות גבריים שהובנו-מחדש לתוך המוסדות החברתיים ברוח הנאורות והמודרנה. כתוצאה מכך הן היו מסוגלות להגדיר מחדש את מעמדן במציאות החברתית, חשפו מנגנונים של דיכוי וניצול שהן היו הקורבנות שלהם, תבעו זכויות כלכליות ופוליטיות והביאו לשינויים בחקיקה ובחלוקת משאבים. בד בבד, הן אימצו תפיסה עצמית חדשה, וזו הביאה בין היתר לרענון הציפיות שלהן מגברים.

כפועל יוצא מכך, מרבית הנשים כיום רחוקות מלסגוד לדמותו של סופרמן או של איש המרלבורו הרוכב לבדו במדבר. ציפיותיהן מגברים השתנו בהתאם לזהות החדשה שאימצו, ותפיסתן את הגברים נעשתה מורכבת הרבה יותר. מימוש הגבריות בסגנונו של המינגווי למשל תפורש היום בצורה אחרת לחלוטין מאשר בעבר. התמכרותו לאלכוהול לא תיחשב תכונה רומנטית, אלא צריכה אובססיבית של חומר מזיק המבקש לאלחש את הדיכאון ומצריך טיפול. האכזריות לבעלי חיים הכוללת הרג בשביל ספורט וציד תיחשב בלתי מוסרית, הרסנית כלפי הסביבה וביטוי לפטרונות בלתי רצויה של האדם כלפי הטבע. השתתפות במלחמה עדיין נחשבת חובה של גברים, ורבים רואים בה אידיאל אולטימטיבי. ובכל זאת, לאחר מלחמות וייטנאם וקמבודיה, אפגניסטן ועיראק, לבנון וקונגו, סרביה ואיי פוקלנד קיימת התפכחות - אם לא מההכרח של מלחמה, הרי לפחות מההילה ההרואית שהיא אמורה לעטות. כל אלה מאירים באור אחר, ביקורתי הרבה יותר, את דימוי הגיבור או המאצ'ו אשר היה מקובל במערב רק לפני עשורים אחדים. דמויות גבריות רבות ששלטו בעולם הייצוגים ייתפסו בחיים האמיתיים בימינו כאנשים בלתי מודעים, סובלים, זקוקים לטיפול ולסיוע, פתטיים, מסוכנים לפרקים, ולעיתים סוטים בשימוש שלהם במיניות או באלימות.

דא עקא, בזמן שנשים עברו שינוי צורה עמוק ומבטן השתנה ללא הכר, שקטו מרבית הגברים על שמריהם. התוצאה היתה פער הולך וגדל בין המינים שהביא לתחושות של תסכול, ריחוק ובידוד. יותר ויותר נשים חשו עם הזמן שאינן יכולות לנהל דיאלוג מעמיק ואמיתי עם גברים בעולמן. ביחסיהן איתם הן נאלצות, לתחושתן, לוותר על חלקים שהן מחשיבות משמעותיים: מודעות עצמית, שיח אינטימי, פגיעות, רגישות, פתיחות,

גמישות, הבנה, הכלה. הגברים מצידם החלו להרגיש מאוימים מהמבט הנשי החדש מחד גיסא, ובלתי מובנים או חסרי מילים שבאמצעותן יסבירו את עצמם מאידך גיסא.

כתוצאה מהפער החלו חלק מהנשים לראות בגברים דמויות פסיביות, בלתי מודעות ומנותקות. גם נשים שאוהבות מאוד גברים, חושקות בהם ורוצות לחיות לצידם נתקלו במבוי סתום שלא ידעו כיצד להיחלץ ממנו. חוסר המודעות של הגבר לצדדיו החסויים והחסומים גרם לחלקן לתפוס אותו כלא-אכפתי, רפה, בלתי מתקדם ונחות. העובדה שגברים רבים מתקשים להתחבר לחלקים רגשיים או לבטאם בחופשיות נתפסה על ידי נשים אחדות כסיבה לגינוי או ללגלוג וכמוקד של חולשה. לא נדיר להיתקל בימינו בשיח נשי שרואה בגבר "מכונה פשוטה לתפעול", ולחלופין מישהו "שמוחו או איבר מינו מגבילים אותו", "אטום", "בלתי מפותח", "פגום מעצם גבריותו" ו"אוטיסט" - במחילה מקהילת האוטיסטים.

לעיתים לא נדירות התגובות גולשות לסטריאוטיפיזציה, סקסיזם, הקנטה ותוקפנות. תגובות שכיחות ביותר שקיבלתי מנשים ששמעו שאני כותב את הספר היו בסגנון - "ספר על הנפש הגברית?" "יהיו בו יותר משני עמודים? גברים הרי מורכבים רק מכפתור on ו-off". בהרצאות שלי ושל אחרים בנושא אפשר כמעט תמיד לשמוע מישהי מהקהל מפריחה לחלל החדר דבר בדיחה או גיחוך סקסיסטיים כאשר מוזכר הנושא של רגשות גבריים. כאשר עולה נושא פגיעותם של הגברים, אפשר תמיד לצפות לדבר ביקורת תוקפני או לניסיונות של הטלת ספק. אלה תגובות שוודאי לא היו מתקבלות לו הופנו מצד גברים כלפי נשים בנושאים אלה ואחרים. במקביל לדעות הללו התפתח שיח כמו-מדעי, אם כי משולל יסוד מחקרי, לגבי הבדלים בין מוח "גברי" ומוח "נשי" שמסביר לכאורה את חוסר היכולת של הגבר להתחבר לרגשותיו או לתפקד היטב במצבים אינטימיים. לפי תיאוריות בלתי מבוססות אלה, גברים ונשים הם כה שונים עד שאפשר להתבלבל ולחשוב שהגיעו מכוכבי לכת שונים, כפי שספרים אחדים ניסו לטעון. מוחם של הגברים מחווט ומתוכנן אחרת, כך נאמר, או שהמערכת ההורמונלית שלהם בנויה בצורה מסוימת שהופכת את הקשיים הרגשיים שלהם לגזרת גורל. נשים שמקבלות את ההסברים הללו בוחרות אם לאמץ ביחס לגברים מבט פטרוני, להתרחק מהם או לחלופין לנהל אותם ולהורות להם כיצד לפעול במצבים רגשיים ובינאישיים. כדי למנוע בלבול, חשוב להדגיש שוב שמבחינה מדעית לא נמצא כל הבדל בעל משמעות בין מוח גברי ומוח נשי. את הסיבות להבדלים בהתנהגות, בשפה או ברגש יש לחפש במחוזות אחרים.

נשים אחדות אימצו מבט עוין וקיצוני הרבה יותר - כזה שרואה בגבר יצור חסר תועלת שיוצר סביבו אלימות וניצול, ושהעולם יסתדר טוב יותר בלעדיו. אפשר למצוא ספרים פופולריים רבים המנסים לבסס את הטענה הזו, שוב ללא כל סימוכין מדעיים. ספרים אלה מתהדרים בכותרות תוקפניות במיוחד כגון 'גברים שקרנים' (של סוזן פורווארד) או 'גברים רעילים' (של ליליאן גלאס). אפשר למצוא בהם משפטים מעוררי חלחלה בסגנון "הגבר אינו מסוגל להרגיש את רוב הרגשות האנושיים הנורמליים" או תיאור המתחזה לאבחון של טיפוסים גבריים כגון "הבחשן המסית", "החלשלוש חסר העמוד השדרה" ומעל כולם - "הסוציו-פסיכופת". בכל המקרים הללו המיקוד איננו בקריטריונים לאבחון הפרעה פסיכולוגית כלשהי, בהנחה שהיא בכלל קיימת. אבחון כזה, לו נכתב, היה יכול להתאים לגברים ולנשים כאחד. אלא שכאן מדובר בניסיון לאפיין את קווי המתאר של הגבריות עצמה ולייחס לה קווים פתולוגיים ולפעמים פסיכופטיים או סוציופטיים. הביטוי הקיצוני ביותר של עמדה זו מכונה "מיזאנדריה" - שנאה עיוורת של גברים באשר הם הכוללת עינות תמידית כלפי כל דבר גברי, לצד אדישות לכל כאב או פגיעה שגבר חווה. אפשר למצוא עמדות תוקפניות כאלה בספרים ובמחקרים למכביר, והן גולשות גם להשלכות קשות ממש. זאת משום שעם השנים עברה העמדה המיזאנדריה לגליזציה: מדעה קדומה אנטי-גברית, לעבר חקיקה ועקרונות פסיקה משפטיים הפוגעים בגברים באופן מערכתי.

גברים שומעים את הדברים הללו - ואינם מגיבים. האמירות הפוגעניות ביותר המופנות כלפיהם אינן נלקחות ברצינות על ידם. האפליה שהם נתונים לה ברמה החוקית או השיפוטית אינה נקלטת. הסיבה היא שהמודעות השטחית שלהם לזהותם מקשה עליהם להבחין בקשר בין הנזק שנגרם להם ובין גבריותם. חלקם אף מאמצים את הגישה התוקפנית ומפנים אותה כלפי גברים אחרים ולעיתים כלפי עצמם. ללא מודעות, הם חסרי דרך להבין או אף להכיר את נתוני המציאות. הם אינם מסוגלים לתפוס את הקשר בין התפיסה המיזאנדריה ובין אפליה שהם סובלים ממנה במישור ההורי, חקיקה שנחקקת נגדם במישור הפלילי, זכויות שנלקחות מהם בתיקי גירושין, או ניצול שהם עוברים ביחסי עבודה. לעיתים ההבנה נעדרת גם כאשר כלו כל הקיצין. גברים רבים איבדו כתוצאה מיחס המערכת אליהם את נכסיהם, התדרדרו מבחינה נפשית ונפגעו פגיעה גופנית. חלקם לא יכלו להכיל זאת יותר. הם הגיעו לאפיסת כוחות ולאובדן תקווה. בכל שנה מתאבדים בישראל כמה עשרות גברים בעקבות פסיקות מחמירות נגדם בתיקי גירושין, אובדן זכויות ראייה על ילדיהם, רדיפה של ההוצאה לפועל, מעצרים נוקשים ואלימים, אדישות וניכור של רשויות המשפט והרווחה לסבלם, ועיוורון של גורמי טיפול למצבם. מודעות גבוהה יותר למצוקתם לא היתה מצילה אותם בהכרח, אבל ודאי היתה מאפשרת להם מבט חד יותר ונקודת אחיזה איתנה יותר במהלך ההתמודדות.

למרות הקושי להגיע להבנה אמיתית ועמוקה של המציאות שהשתנתה סביבם, עצם השינוי והריחוק במבטה של האישה הוא דבר שאף גבר אינו יכול להישאר אדיש לו לאורך זמן. ניתן לומר כי מבין כל המחירים שנדרש הגבר הבלתי מודע לשלם, זהו הגבוה והמודגש ביותר. גברים שמים לב אליו, גם אם אינם מכירים את סיבותיו, משום שהם רגישים כל כך ליחס המופנה אליהם מנשים. רצון עמוק טמון בהם להרשים את האישה, שמקורו בכמיהה למבט האמהי הראשון. הם זקוקים ליחס נשי אוהב, חומל ומקבל, ואינם יכולים להשלים עם היעדרו. המשמעות של אי קבלת מבט נשי שכזה היא דחייה והרגשת חוסר ערך. לא בכדי גברים מאוימים מכך שבת הזוג שלהם מהרהרת בגבר אחר, משום שהמסקנה שלהם היא שאיבדו את אותו מבט יקר וחשוב, וזהו דבר בלתי נסבל עבורם.

במובן זה המבט הנשי המשתנה הצליח לערער את הגברים והוביל אותם למקום שאותו לא הכירו. הדמויות הסטריאוטיפיות של גיבורי העל היו הראשונות לספוג את הטלטלה. לויס ליין איבדה עניין בסופרמן. במהלך השנים ועם התקדמות העלילה היא התאהבה בקלארק קנט, הדמות השגרתית והלא־מרשימה שמרכיבה את מחצית זהותו. כאשר חשף הלה בפניה את דמותו הנסתרת כגיבור־על היא נחרדה והתבלבלה. "איך אוכל להיות בקשר עם מישהו שהוא חצי־אל?" שאלה בחשש. החזות המושלמת של הגבריות נחווה אצלה לפתע כאיום, וכדבר שיש בו דרגה נמוכה יותר של רגישות או אנושיות. דמויות אחרות של גיבורים עברו שינויים מקבילים. בסרטים החדשים בסדרת 'בטמן' נחשף גיבור־העל על כל פגמיו הגופניים ומגבלותיו המוסריות. דניאל קרייג כג'יימס בונד מיוצג בסרטים האחרונים כמי שפג תוקפו ושייך לעולם ערכים הולך ונעלם, בעוד הוא נאבק להצדיק את המשך קיומו של המנגנון שמשלם לו משכורת. אפילו המיניות השרמנטית שהיתה לו לסימן היכר הפסיקה להיות סטרייטית חד־גונית והחלה לכלול מחוות הומו־ארוטיות בינו ובין דמות הנבל בסרט. גברים נקטו כמה תגובות נגד לתביעה הנשית להשתנות ולשינוי במופעי הגבריות בתרבות. אולם המשותף להן הוא שימור והרחבה של הפער בינם לבין האישה, ולא צמצומו. חלק מהגברים הפכו את הראייה הפמיניסטית לאויב מר שיש להילחם בו מלחמת חורמה, בהתאם לתפיסה הארכאית והבלתי יעילה של קטילת השליח המביא בשורות רעות. במעגלים דתיים וארכי־שמרניים תגובת הנגד התבטאה בהקצנת היחס השלילי כלפי נשים, אשר נתפסות כעוד יותר פתייניות, טמאות ומאיימות מאי־פעם. לתגובה זו השלכות קשות הנעות מאפליה, לדיכוי לאלימות ממש.

אחרים הגיבו למבט הנשי החדש בהתבצרות בהקצנת מה שלתפיסתם הוא מהות הגבריות. ברמה האינדיבידואלית אפשר לראות את האופנה שמאמצים גברים היפר־זכריים אלה: קעקועים על כל חלקי גופם, גידול זקנים שחותמם הזכרי אינו מוטל בספק, פיתוח שרירים בוהקים וסימטריים בחדרי הכושר, שימוש בכלי רכב צעקניים בעלי נפח מנוע מוגזם. כל מה שלשיטתם יבהיר באופן נחרץ כי הם עומדים בכללי גבריות מחמירים ביותר, בדומה לאדם דתי שמפקקים בדתיותו והוא הופך קפדן, נוקשה ומוסרני שבעתים כתוצאה מכך. ההחצנה של מאפיינים זכריים במקרים אלה היא בולטת וחד־משמעית, ולכן קלה לזיהוי. זוהי המטרה: להוכיח מעבר לכל ספק וללא קשיים שמדובר בגבר. ברמה החברתית מוגשמת החזרה לגבריות קמאית דרך תנועות וקבוצות ייחודיות. תנועת המיתו־פואטיקה האמריקנית למשל טוענת כי המבט הנשי החדש הופך את הגברים לנשיים מדי, ולכן עליהם למרוד בו ולהתחבר לשורשים גבריים קדמוניים כלשהם. גברים השייכים בישראל למעגלי 'שיווה' ו'רוח זאוס' מקיימים מפגשים העוסקים בטקסי זכריות שונים על פי מה שהם מבקשים להאמין שהיה נהוג במסורות שבטיות עתיקות.

גברים אחרים הקיפו את עצמם בשמרנות גברית ישנה - מיקוד בעמדה אנטי־רגשית, הסולדת משינויים, מרוכזת בעבודה ובהנאה יצרית. לצידם יש כאלה שהשלימו עם הבלבול והשבר בגבריות ואיבדו את האמונה שיש דרך למצוא להם פתרון. בקרב הדור הצעיר התבטאה תגובה זו בהסתגרות ובהתרחקות מהרצון להתבגר, באימוץ עמדה צינית ואירונית כלפי האקלים החברתי המשתנה תדיר, ולעיתים בהאדרה של התנהגות מינית ותוקפנית בלתי מווסתת. אחרונים, הקיצוניים ביותר, ספגו לחלוטין את נקודות המבט הנשיות הביקורתיות הרואות בגבר יצור תוקפן ומזיק. הללו שוכנעו מעבר לכל ספק שהגבר אשם ברשימה ארוכה של חטאים והחלו להאמין בלב שלם בפגימות ובבעייתיות של כל הגברים באשר הם. התגובה שנראתה להם הגיונית היתה פעולת הריגה מתמשכת של הגבריות שלהם או לחלופין הפניית אש בעצמם כלפי גברים אחרים. לרוע המזל, אף אחת מהתגובות הללו לא שיפרה את הדיאלוג עם הצד הנשי, ובעיקר לא קידמה את מצבו של הגבר המודרני ביחס לעצמו. ככולן עדיין חסרות המילים שיצליחו להמשיג את מצבו של הגבר, לספר את סיפורו על כל ממדיו, להתחבר למצבו הרגשי ובכלל זה לחסמים העומדים בפני ביטוי רגשי גברי ולמצוא נתיב מתאים לצמיחה אישית.

ה"גבר־גבר" הישראלי

מהו מצבו של הגבר הישראלי בהקשר זה? מהם מאפייניו?

בסוף שנות השמונים "נתפסו" בעדשת מצלמות העיתונאים חיילים שבכו בהלוויות חבריהם שנפלו בקרבות בדרום לבנון. התמונות הציתו שיח אינטנסיבי - שבמובנים רבים נמשך עד היום - על מידת הלגיטימיות של בכי

או החצנת פגיעות רגשית בקרב חיילים ישראלים. היו שטענו שמדובר בחשיפה מסוכנת של חולשה, בערעור מעמדו של הגבר הלוחם הישראלי ובפגיעה בחוסן הלאומי. מתוך כך הסיקו שאל לחיילים להזיל דמעה על חבריהם ההרוגים בפומבי, בשל שיקולי ביטחון. אורי לוברני, מתאם פעולות צה"ל בלבנון באותה תקופה, אמר כי "צילומי חיילי צה"ל בוכים הם חגיגה בטהרן ובדמשק". אחרים טענו דווקא שמי שיודע לבכות יודע להילחם - כלומר הצדיקו את הדמעה, אך לא ממקום רגשי פגיע אלא כדבר המוסיף לבסיס הכוח. מנגד, היו גנרלים שטענו שמותר לבכות והזכירו מקרים בעברם שבהם הם בכו בנפול חברים, אך הדגישו שהכי חשוב שאמהות האויב יבכו יותר. מח"ט גולני הגדיל לעשות ושלח הנחיה לחייליו שעל פיה מותר להם לבכות בהלוויות, אך עליהם "להשתדל לא להתייפח בקול רם, לעמוד בקומה זקופה ולא ליפול זה על כתפי זה". התבניות הסטריאוטיפיות המנתבות את זהותו של הגבר הישראלי הן עמוקות וקשיחות. לא בכדי הגבר הישראלי צריך להיות "גבר-גבר", כלומר פעמיים גבר, כדי לעמוד בתקן. כתוצאה מכך, הפער בין הדימוי שמצופה ממנו להפנים ולממש ובין חיי הנפש שלו גדול, ובהתאם גובה ממנו מחיר ניכר. הדין על בכי הלוחמים הוא דוגמה לכך, שכן הוא חשף את הפער בין הציפייה לשליטה ולעליונות הנדרשות מהגבר הישראלי, ובין הרגשות הסוערים הקיימים בלב פנימה. צריך לזכור שהחיילים הצעירים הללו איבדו חבר קרוב, אך נדרש מהם להתחשל ולא לבטא את כאבם בפומבי. מכל מקום, עם השנים התרחבה התופעה של בכי חיילים בלוויות והפכה ליותר נורמטיבית מאשר חריגה, מבלי שישראל תאבד את עליונותה הצבאית באזור.

כמה גורמים רבי-עוצמה הביאו לכך שגברים ישראלים נאלצו לציית במשך השנים לקודים מחמירים של גבריות. הראשון הוא לחץ סביבתי כבד המורכב מאיום ביטחוני נמשך, מחסור במשאבים ומרחב פיזי מוגבל. בתנאים כאלה דורשת החברה מהגברים שלה לאמץ ללא עוררין את דמות הגיבור המיתולוגי ואת מגוון ההתנהגויות הקשורות אליה. כדי להיחשב ל"גבר אמיתי" במצבים כאלה מוכרח הגבר לגלות תכונות של חוסן וחיסול. עליו להיות חזק פיזית, לעמוד באבני בוחן כמו-צבאיות ולהפגין קשיחות רגשית. הסלנג הישראלי הגיב לדרישות הללו ופיתח דימויים גבריים השאולים ממסגרות התעשייה והצבא, כמו "כלים", "שאקלים", "תותחים", ו"פטישים".

ההדהוד של מודל גבריות זה בכל חלקיה של החברה הישראלית ידוע ומוכר. התוצאה שלו היא שדמות הגבר הישראלי הסטנדרטי, ה"צבר", היא מאצ'ואיסטית ביסודה. היא מתירה ביטוי מוגבל של רגשות מצד גברים, דורשת רמות גבוהות של ריסון עצמי לצד הוכחה של כוח פיזי ומוימנות צבאית ומרשה ביטוי אחיד ומוגבל של דפוסי מיניות. מרבית הגברים בישראל צייתו במשך השנים לציווים שמרניים אלה, הן בשל ההזדהות שלהם איתם והן משום שהמחיר החברתי על הפרתם היה גבוה. המייצג האולטימטיבי של גבריות זו היה במשך שנים רבות הגבר הלוחם, שמעליו ניצבה דמותם המיתית של חיילים שנהרגו בקרב והוקרבו למען האומה. כל פן בחיים הציבוריים הדהד את העדפתו של מודל גברי זה: בחירות של מועמדים פוליטיים להנהגה, חלוקת תקציבים, ביטויי שפה וסלנג, ייצוגי אופנה, הבניית המיניות, מערכות יחסים בין גברים לנשים, מעמד חברתי וכלכלי ועוד. בראשית חייה של המדינה היה המודל בשיא כוחו. נערים חונכו על דמותו של טרומפלדור שהרגיש שטוב להקריב את חייו למען המולדת. בעיתונים נהגו להפיץ פוסטרים של רמטכ"לים ואלופי צה"ל, בעיקר אחרי מבצעים צבאיים, ואף הודפסו סדרות של קלפים עם דמויותיהם.

אחד הקורבנות המיידים של הבניה בסיסית זו היה הגבר המזרחי, שכן מצבי העימות הביטחוניים התנהלו כנגד חלק מעמי ערב, ולכן כל מה שקושר עם ערבות תוג כזר ומסוכן. כתוצאה מכך מוצבו גברים מזרחיים באופן אוטומטי, ללא כל יכולת להתנגד, במקום נחות ופרימיטיבי במדרג הגבריות. הגבריות המזרחית הפכה להיות מושמצת ומודרת, וישנם אנשים שממשיכים לראות אותה כך גם היום. מ'סאלח שבת' ועד דמויות ה"צ'ח'צ'ח" וה"ערס"; מסרטי הבורקס ועד הליהוק הסטריאוטיפי של גברים מזרחיים בתוכניות ריאליטי; מהבז לאינטליגנציה של קהל המצביעים המזרחי ועד הזלזול באיכות שירתם של זמרים ים תיכוניים. יכולתו של הגבר המזרחי להתקדם בסולם החברתי-מגדרי ולקבל לגיטימציה התאפשרה באופן מוגבל, רק בתנאי שהסכים לשלול את דפוסי המקורות הערביים מחד גיסא, ונאחז באובססיות בעמדות ובתחומי עיסוק לאומיים וביטחוניים מאידך גיסא. גברים שהלכו בדרך זו - כמו חלק לא מבוטל מהגברים במשפחתי - ראו את מצבם משתפר במעט, אם כי נאלצו למחוק חלק מזהותם המקורית בעסקת החליפין. יכולת הבחירה שלהם היתה מצומצמת מאוד; נגזר עליהם לבחור בין היצמדות לזהות מקורית, שמשמעותה הישארות בשוליים, ובין נסיגה ממנה ולעיתים אף ביזוי שלה, שיאפשרו מידה מסוימת של קבלה.

גורם נוסף שהשפיע במקביל באופן עמוק על הגבריות הישראלית הוא ההפרדה שנוצרה בתרבות המקומית בין דימוי היהודי הגלולי משולל הכוח והנוח לניצול, ובין החזון הציוני של גבר חלוץ ולוחם המחובר לאדמה, לגוף ולעוצמה צבאית. השיח האנטישמי ראה בגבר היהודי האירופאי יצור חלש, חולני, מנוון ובעל סממנים נשיים. בני הדור הראשון של גברים בישראל יצאו כנגד הדימוי הזה בכל כוחם. בתגובתם הם אימצו זהות פרגמטית, הטרנסקסואלית, בעלת תחושת עליונות אליטיסטית, נוקשה ומרוחקת מרגשות ובעיקר מכל מה שנחשב נשי. גבריות זו פינטזה להפוך לגזע "גאון ונדיב ואכזר". המשימה המגדרית של הצבר הישראלי היתה לדחות את הגבר הגלולי על תכונותיו האזוריות, המוחלשות והמביכות ולכונן במקומו זהות גברית גשמית, בריאה

וחזקה. הגבר החדש שניסו ליצור בדרך זו היה קשור בטבורו לפרויקט הלאומי של כינון חברה חדשה ומדינה. אם היהודי היה בעבר חולה וחסר מולדת, הגבר הישראלי יהיה בריא ותהיה לו ארץ. התפתח צורך להתמקד בסוג אחד של גבריות ולדחות סוגים אחרים שקיימו קשר עם העבר הגלותי בדרך כלשהי. הקורבנות במקרה זה היו כל סוגי הגברים שהיו קשורים לדמות היהודי הישן: ניצולי שואה, דתיים, חרדים ויהודים שהמשיכו לגור מחוץ לישראל. על כל אלה הביט הגבר הישראלי החדש במבט של עליונות ובוז.

גורם שהשפיע מכיוון אחר על כינון הגבריות הישראלית נבע מהתנאים הכלכליים במדינה שאופיינו באי ודאות חמורה, משאבים מוגבלים ביותר, חוסר יציבות, רמות שחיתות גבוהות ופערים מתרחבים. בתנאי מחיה קיצוניים אלה התפתחה ציפייה מהגבר הישראלי להיות ערמומי, לדעת לנצל את המערכת לטובתו ולחמוק ממנה לפי הצורך. אחד האימונים על הגבר בישראל - שאינו מאפיין אוניברסלי הכרחי של גבריות - הוא האפשרות שייצא "פראיר". הוא יודע שבמקרה שבו תהיה ידו על התחתונה, יאבד כהרף עין את החזות הגברית שלו בעיני הסביבה ובעיני עצמו. מצופה ממנו, והוא מצפה מעצמו, להצליח בדרך ערמומית ולהשיג את מבוקשו ללא עבודה קשה. הוא מבקש להיות אשף הקומבינה, הקשרים, התחמוץ וקיצורי הדרך. הסיסמאות שלו - "היה בסדר" ו"עבודה בעיניים" - מוכרות לכול. העובדה שנתוני ה-OECD מראים שישראלים עובדים יותר שעות וישנים פחות שעות מאשר תושבי כל מדינה מפותחת אחרת מראה עד כמה רחב הפער בין הדימוי המבוקש או המצופה של הגבר הישראלי ובין המציאות הדורסנית שמכתיבה את תנאי חייו.

הדימויים עצמם, מכל מקום, חסינים בפני העובדות, ואולי אף מתחזקים בגללן. בתרבות הישראלית אפשר למצוא אותם בכל מקום. ההומור של שלישיית 'הגשש החיזור' התבסס וליגלג בו בזמן על הקונדסות המתחכמת של הגבר הישראלי. דמויות כגון אורי זוהר ב'מציצים', גידי גוב ב'הלהקה' וישראל פוליאקוב ב'גבעת חלפון' המחישו את הדרישה מהגבר להשיג דברים מבלי להתאמץ, ובעיקר - לא לצאת פראיר בכל מחיר. בסרטי 'אסקימו לימון' הפופולריים מימשו הנערים את מינייתם הצעירה דרך מציצנות והפלה בפח של אחרים. מעניין להצביע על כך שצד זה בדימוי הגבר הישראלי סותר את הצד הביטחוני המאופק. ייתכן שיש בו אף שרידים של תכונות נשיות סטריאוטיפיות רכות יותר שהיו מקושרות בעבר עם גבריות יהודית, ואולי מצאו דרך עקיפה לשוב ולצוץ, למרות הכול.

במשך השנים הגיחו דפוסים נוספים של גבריות שסירבו לאמץ את ההבניה הגברית הקונבנציונלית כמקשה אחת. הללו אמנם לא הפכו לקונצנזוס, אך פתחו ערוצים חדשים לביטוי גברי בישראל. עבודות ריאקציונריות בתחום יצאו כנגד הציפויים המקובלים, ובעיקר כנגד הדגשת הממד הכוחני המאצ'ואיסטי והמתנשא. יצירות קולנועיות כגון 'בלוז לחופש הגדול', 'אוונטי פופול', 'החיים על פי אגפא' או 'ואלס עם באשיר', אם למנות רק כמה, תקפו במישרין את הגבריות של המודל המקובל. לצד אלו, בקרב הדורות הצעירים הופיעו גברים שלא קיבלו את החזון על גבריות קשוחה חסרת פשרות ללא התנגדות. הם דחו ציפויים מיליטריסטיים מוגזמים ובחרו לבטא ללא התנצלות צדדים אחרים בגבריותם כמו החצנת רגש והפניית מקום נרחב לשיח נפשי. חלקם אף הרשו לעצמם לבכות.

עם התבגרותה של המדינה, התפנה מקום רב יותר לביטויים של גבריות שהתקיימה זמן ניכר בשוליים: גברים מזרחים, דתיים, חרדים, ערבים, מטרוסקסואלים והומוסקסואלים נחשפים באופן פומבי יותר. הם מופיעים בערוצי מדיה קונבנציונליים, משפיעים על השיח ועל דפוסי ההתנהגות ומקבלים אישור רחב יותר מאי-פעם להנכיח גבריות לא הגמונית. בסרט 'חולה אהבה בשיכון ג' הגיבור הוא ויקטור - גבר מזרחי, פריפריאלי, שגר עם אמו ומפעיל מביתה תחנת כבלים פירטית. הוא נואש, כושל ומתקיים על קצה גבול הפנטזיה וחוסר השפיות. חסרים לו מרכיבי הגבריות הצברית המובהקים של הפסל 'נמרוד' או של החייל הישראלי יפה הבלורית. אף על פי כן, הוא מצליח לעורר אהדה בקרב הצופים דווקא בזכות זהותו הגבולית. בניגוד למשל ל'קזבלן', שבו נכנס הגיבור המזרחי בשערי החברה משום שהציל את מפקדו בצבא וקיבל הכרה ממסדית על גבורתו, ויקטור מעדיף להישאר בשוליים, ללא הכרה, אך קרוב לעצמו. קרבה זו והבחירות הלא קונבנציונליות שנובעות ממנה מעוררות הזדהות עם דמותו יותר מאשר עם דמותם של הגברים המיתולוגיים המושלמים לכאורה. בסרט 'יוסי וג'אגר' אותגרה עוד יותר תפיסת הגבריות הישראלית הקונבנציונלית. כאן הוצג סיפורם של שני קציני צה"ל הומוסקסואלים המנהלים רומן סודי תוך כדי שירות קרבי מסוכן. הסרט פעל כמו פיגוע ארוטי בקודש הקודשים של המאצ'ואיזם הישראלי, שכן הוא חיבר בין ייצוג איקוני של גבורה גברית צבאית ובין זהות הומוסקסואלית החותרת תחתיו. אף על פי שהיה הפוך לקונצנזוס, הוא זכה לפופולריות רבה, כנראה משום שהצליח ליצור חיבור רגשי גברי אמיתי. הוא נחשב מאז כאבן דרך בהנחה של דמויות שאינן סטרייטיות בלב הגבריות הישראלית.

מסע אל בטן הגבריות

עם השנים התפתחו בעולם ובישראל סוגים חדשים של גבריות, כתגובה למבט הנשי וכתוצר של חיפוש זהות מתאימה בקרב גברים. אנשי היי־טק דוגמת מארק צוקרברג, ביל גייטס או סטיב ג'ובס אינם דמויות לדמויות הקשוחות מהרומנים של המינגוויי או מסרטי הפעולה. הטיפוס הנירוטי דוגמת וודי אלן או הקומיקאי לארי

דיוויד לא יצליח להתחרות באף מאבק כוח עם גיבורי העל ובכל זאת הוא אהוב ומקובל. הגבר המטרוסקוסואל הדואג לטיפול עצמי שונה מאוד במראה ובאופי מאנשי המרלבורו או מגיבורי החיל בצבא. יתר על כן - הזהות ההומוסקסואלית והקווירית הלכה וקנתה לה אחיזה כאפשרות גברית נורמטיבית והציבה דמויות גבריות שעד לאחרונה היה קשה לדמיין שיקבלו את אישור החברה.

נוסף על כך, יש דור חדש ומשמעותי של גברים שמעוניינים לתת תוקף לרגשותיהם, להיות אבות מעורבים, בני זוג קשובים ופתוחים, ולרקום קשרים רגשיים ואינטימיים עם חבריהם הגברים. הללו הם חלק משיח זהויות מתקדם המדבר על "גבריות חדשה". הם מתקוממים כנגד התבנית הבינארית שמחייבת את כל הגברים להתנהג באופן אחד ואת כל הנשים באופן אחר, ומחפשים זהות אלטרנטיבית. לגברים אלה חשוב להתנער מציפיות סטריאוטיפיות ולבחור את גלימת הגבריות שלהם בעצמם, ללא שיפוט מוקדם. אולם למרות השינויים הללו, תנאי היסוד של הקיום הגברי האוניברסלי או הישראלי לא השתנו. גם הגברים שהביאו אתם בשורה חדשה של התנהלות גברית לא השכילו לחמוק מהצורך לנהל זהות כפולה, לציית לציפיות חברתיים מחמירים ולשלם על כך מחיר נפשי. זאת משום שהמצב הגברי והכאב הכרוך בו הוא תופעה עמוקה וכלל-עולמית ששורשיה נעוצים בעבר האבולוציוני של מין האדם ובמערכות היחסים הראשוניות של כל פרט, ושביטוייה נפרשים על פני כל התרבויות.

גברים חדשים וחדשניים מרגישים בדומה לקודמיהם מחויבות כבדה להצלחה, להישגיות ולשבירת שיאים, לצד פחד נוראי מכישלון או מחשיפת חולשה. גם הם חונכו מגיל צעיר להיות במרכז העניינים, להוות מקור לביטחון ולהיות הציר הרציונלי והבטוח שבו תלויים הדברים. כמו אבותיהם לפניהם, אומנו גם הם לחתור לדימוי של גבריות מוצלחת, צודקת, ברורה ולא הססנית. גם עליהם חל איסור להתלונן על קושי ודרישה לספוג כל דבר. גבריותם תוטל בספק אם יפגינו מצוקה רגשית, אם לא יצליחו מבחינה מקצועית, אם יהיו תלויים באחרים מבחינה כלכלית וכן הלאה. הם אמנם לא עוטים שריון קשקשים אבירי ולא מאמצים מבט קשוח כמו גברים בדורות אחרים; הם רשאים להתחבר מעט יותר לרגשותיהם, לבחור במקצוע שאינו גברי באופן מסורתי ולהתלבש כמו הדוגמנים היפים בפרסומות; ובכל זאת הציפיות מהם להישגים, לניצחונות, לעבודה קשה, לשליטה ולכוח לא השתנו בשוק הקפיטליסטי התחרותי, וייתכן שאף החמירו. גם הם ירגישו אי נחת צורבת אם יאמינו שכשלו בניסיון להיות גיבורים.

כך, עם אפשרות מצומצמת לשינוי אמיתי בעל משמעות, יכולתם של חלק ניכר מהגברים להגיב היטב למציאות המשתנה מוגבלת. גם היום רובם לכודים בתחרות כפייתית עם גברים אחרים ואחוזים באמונה כי עליהם להמשיך לעשות חיל, לבצע, להרשים, להצליח, לשאת סבל - ובשום פנים ואופן לא להתחבר מדי לפגיעות או לביטוי רגשי. גם אם אחדים מאמצים מופע פיזי עדין יותר, נרשמים לחוגי יוגה ופילטיס, צורכים מזון טבעוני, מתחברים לחלקים חרדתיים בעצמם ומתלווים לבת הזוג לקורס הכנה ללידה - הציפייה מהם להצליח במתכונת הגיבור נותרה על כנה. מורכבות הזהות הגברית והמחיר הנתבע מגברים אינם פוסחים על אף אחד מהם. מצב זה מחייב כל גבר להתעמת - בין שירצה בכך ובין שלא - עם סוגיות הקשורות לגבריותו. מדובר בנושאים רלוונטיים לכל אוכלוסיות הגברים באשר הן - סטרייטים והומואים, אנשי מחשבים ועובדי כפיים, בעלי הכנסה נמוכה או גבוהה, מבוגרים וצעירים, מזרחים ואשכנזים, חילונים ודתיים, שחורים, חומים או לבנים. אלא שבשל הבלמים המופעלים על מאמציהם להגיע למודעות עצמית מגדרית, ובגלל הציפיות הגבוהות הבלתי נפסקות מהם לתפקוד - הם חסרים כלים מתאימים להתמודד עם המשימה. זהו מצב מדאיג, משום שהדרך שבה יגיב הגבר לאתגר הגבריות תהיה בעלת השלכות מרחיקות לכת לכל פן בחייו ולרווחה הנפשית שלו ושל הסובבים אותו.

ספר זה מבקש לשנות את המצב על ידי פריצת דרכים שיאפשרו לחשב מחדש את המגדר הגברי. מטרתו הראשונה היא לאפשר לגברים, וכן לנשים, להרחיב את תודעתם בנוגע לסוגיות גבריות בנות זמננו. מדובר בעיון מעמיק ביסודות הגבריות, במקורותיה ובתכונותיה העיקריות. מטרתו השנייה היא לחשוף את הפער ואת הכפילות בין דימוי הגבר הגיבור ובין חייהם של גברים אמיתיים. מטרה זו כורכת בתוכה את הדיון החיוני על המחיר הנפשי הנתבע מגברים, שלעיתים לא רחוקות גובל בדיני נפשות. אולם בהרחבת המודעות והקניית ידע אין די. המטרה האחרונה של הספר היא פרקטית: לסייע לגברים לפתח את גבריותם כרצונם, מתוך מרחב של בחירה וריבוי אפשרויות במקום מעמדה של הדחקה, פיצול, ציות וחרדה.

זהו אם כן ספר המבקש למלא את החסרים בדמות הגבר. הוא חותר להעלות למודעות נדבכים מודחקים ומוכחשים בסיפור של כל גבר ושל הגברים כולם; לחשוף חלקים בגבריות הקשורים לבלבול ואובדן דרך, לניצול, לפגיעה ולקורבנות לא מודעת; להציל את שפת הגברים או לאפשר להם להמציא אחת חדשה שתשרת אותם טוב יותר; לספר את סיפור הגבריות משחר ההיסטוריה - דבר שטרם נעשה; ובעיקר - למצוא גשר בין החלקים השונים הקרועים והמנוגדים בנפש הגבר ולחבר ביניהם. מטרתו היא לשבש את אמצעי ההשתקה והתעתוע המופעלים על הנפש הגברית, ליצור אופן דיבור אחר ולהזמין מבט אחר עליה. מטרה נוספת היא לטעון את סיפורו של הגבר במשמעות מדויקת ולגלות את כוחו הכולל את פגיעותו - שכן ללא עימות רגשי עם

מקור הפצע הגברי לא ייתכן שינוי ולא תיתכן החלמה. חלק מהדרך הזו כבר כוסתה על ידי גברים אחרים - סופרים, אמנים, הוגים, מטפלים וחוקרים - והם יזכרו במהלך הספר.

במהלך הכתיבה עלו קשיים במציאת שפה מתאימה לתיאור מצבו של הגבר. לשון מדעית המדגישה ממצאי מחקרים ונתונים סטטיסטיים היא בעלת ערך גבוה במדרג האפיסטמולוגי, כלומר בשיטות של גילוי ידע ואישוש. אולם זוהי לשון אשר בעצם הגדרתה מדירה את המקום הרגשי ומשכפלת את הציפייה מגברים לעבוד דרך ההיגיון ולהרחיק את עצמם מכל דבר אישי. בכך היא תורמת לבטל את הסובייקט הגברי, או במילים אחרות פועלת להמשיך את ההשתקה של הקול הגברי ולהעמיק את הפיצול וההדחקה בתוכו, אך שימוש רב בחשיפה ובווידוי אישיים מצידו של גבר נתפסים מייד כחשודים. הקשבה אמיתית לכאב של גברים היא מיומנות מוגבלת מאוד אצל רבים. לעיתים קרובות ביטוי של מצוקה מפי גבר נתקל בחוסר סבלנות ובהתנגדות חריפים. מכאן נובעת סכנה שסוג זה של שיח יזכה להתעלמות. התוצאה הסופית בספר זה היתה שילוב בין הסיפור ונקודת המבט האישיים שלי, בין הסיפורים האישיים של אחרים המובאים בקטעי הראיונות, ובין ממצאי מחקרים ותיאוריות רחבות יותר. בדרך זו ביקשתי ליצור שיח שיתגבר על ההפרדה בין הכללי לפרטי, בין המדעי לסובייקטיבי ובין ההיגיון לרגש. הקושי לאתר שפה שתוכל לבטא את הפיצול באופן שייחשב תקף ומהימן מראה עד כמה עמוקות ההשתקה וההדחקה של הקול הגברי.

כאשר הזדמן לי במהלך כתיבת הספר לדבר על חלק מתכניו נחשפתי לכוחות הדכאניים המופעלים על גבר המבקש לערער על המבנה החברתי הנוקשה. זכורות לי שיחות רבות עם גברים ונשים משכילים, טובי לב וחביבים שבהן ציינתי את האחוז הגבוה של גברים המוכים על ידי בנות זוגם, או של ילדים, בנים וגברים צעירים הנפגעים מינית - הן על ידי גברים אחרים והן על ידי נשים. דיברתי גם על כך שגבר יכול להיות מותקף פיזית ברחוב בנקל, על האלימות הקשה המופנית כלפיו בזמן שימוש באמצעי ענישה, על ההתעלמות מפגיעות רגשיות של גברים במקומות עבודה, על הבוז החברתי המופנה כלפי גברים חלשים או מוחלשים, ועל הלחץ המופנה כלפי גברים לתפקוד מיני והחרדה הרבה שתפקוד מיני מעורר. חלק מהתגובות שקיבלתי היו סקרניות וקשובות ובמידה מצומצמת אמפתיות. אחרות היו וכחניות וספקניות. חלק מבני שיחי השתמשו בהומור - בטעם טוב או באופן עוקצני ואירוני - כדי להתמודד עם היומרה להציג את מצבו של הגבר באופן זה. חלק לא מבוטל מהם הגיבו בכעס ובלוחמנות ותלו את האשמה בכל סוג של כאב גברי בהתנהגות גברית, במה שהוא ביטוי קלאסי של האשמת הקורבן.

חלק מהתגובות היו פוגעניות ממש. קרו כמה מקרים שבהם עצם העלאת הרעיון שגבר עלול להיות קורבן הקימה עלי התקפה של כעס, בוז, זלזול, האשמה, קטיעת דברים ואף אלימות מילולית. זכור לי איך אישה משכילה אחת, שעוסקת בכתיבה ויצירה ליברלית, תקפה אותי לאחר ששמעה על נושא הספר ואמרה שרואים שאיני מבין דבר, שלא קראתי מספיק. אחרת טענה שהדברים שלי מעידים על כך שאני חי בהכחשה. אחרות נזעקו כיוון שחשדו שאני תולה אשמות בנשים או שאיני קשוב לסבלן או שנשים יפסידו אם גברים יהיו מודעים יותר - אם כי לטעמי ההפך הוא הנכון. הקשבה לסבלו של האחד אינה באה בהכרח על חשבון האחר. לדעתי, הגברת המודעות והאמפתיה לכל סוג של קורבן תביא תשואה רגשית לכל הקורבנות באשר הם והן. הדיבור על סבל גברי אינו מתנצח עם דיבור על כל סבל אחר, ובין כה השיח האמפתי של הלב איננו משחק סכום אפס. דרוש גיבור (אחר)

הספר פותח בתיאור ההיסטוריה הקדמונית של בני-האדם, זמן עתיק שבו הפכו זכרים ונקבות לגברים ולנשים (הפרק השני). חלק זה נסמך על הממצאים העדכניים ביותר שיש בנמצא ומראה באמצעותם כיצד התפתחה זהות המגדר ובעיקר - כיצד נוצרה הכפילות הראשונית בין ביולוגיה לתרבות בלב הזהות הגברית. הפתיחה בזמן היסטורי קדום נעשתה במטרה לספר את סיפורו של הגבר מהראשית, ובכך להעניק לסיפורו נקודת התחלה. ההנחה היא שנקודת ההתחלה חשובה וקשורה לשאר חלקי הסיפור, והיא שבה ומבצבצת בהם, אם כי היא לא מכוננת אותם באופן דטרמיניסטי.

הפרק השלישי מוקדש לסוגיית יסוד בחיי הגבר, היא השאלה לגבי מידת הכוח או חוסר הכוח שיש לו, ובעיקר ביחס למחירי הגוף והנפש שעליו לשלם. הפרק אחריו, הפרק הרביעי, עוסק במיניות הגבר - תחום חיוני, שבדומה לחלקים אחרים כמעט אף פעם אינו זוכה למבט מעמיק דיו או לתיאור מורכב ורגיש. הפרק הבא, הפרק החמישי, עוסק במבנה הנפשי המפוצל של הגבר ובמחירים שסוג כזה של מבנה נפשי גובה. הפרק השישי מתמקד באזורים שבהם מוצא הגבר מזור לנפשו, בנאות המדבר של הגבריות שמאפשרים לו תפקוד תקין ומימוש עצמי. שני הפרקים הבאים, הפרק השביעי והפרק השמיני, דנים במערכות היחסים החשובות ביותר לגבר ואלה שמשפיעות יותר מכול על גבריותו ואשר להן הפוטנציאל הגדול ביותר לשינוי עבורו: מערכות היחסים עם אביו ועם אמו. לבסוף הפרק התשיעי, פרק הסיכום והלידה, מאגד את התובנות משאר חלקי הספר ומצביע על הכיוון שהגבריות המודעת יכולה לפנות אליו בעתיד הקרוב.

לא כל הגברים ישישו להצטרף להרפתקה שמזמן ספר זה. חלקם לא יסכימו שיש בעיה או צורך בשינוי, ויעדיפו את המשך ההדחקה. אחרים יירתעו מהליכה בנתיב לא מוכר שמעורר תחושה לא בטוחה. אחדים יהיו מעוניינים להמשיך להישען על מודל גברי מסורתי מדומיין של עליונות וקשיחות שלא שואלים לגבי שאלות. גברים אחרים הנמצאים בחוסר מודעות עמוקה לא יצליחו להקצות ולו מעט תשומת לב או משאבים מינימליים לנושא. גברים זקוקים לראות רוח עתידי כדי להתגייס לפעולה, ולא כולם מצליחים לראות רחוק מספיק. אולם הברירה של אלה ואלה הולכת ומצטמצמת. הגבר הבלתי־מודע המסרב להשתנות נמצא בלחץ רב מדי. גם הגיבור המסתמך על תכונות נעלות מדומיינות כדי לפתור את ענייניו לבדו אינו מחזיק מעמד. הוא איננו מתאים לתנאי העבודה, הזוגיות והמשפחה של הסביבה המודרנית. בשלב מוקדם או מאוחר יאלצו מרבית הגברים להתמודד עם שאלות וסוגיות העולות בספר זה.

את הדרך אל הגברת תחום המודעות ואל הרחבת תחום הזהות הגברית לא יוכלו לפלס אחרים עבורם. המבט הנשי החדש תרם בכך שעירער על מוסכמות מגדריות של העולם הישן שהפכו לבלתי רלוונטיות. אולם הוא אינו יכול לסלול עבור גברים את הנתיב שלהם. האישה משפיעה על עיצובו של הגבר, אולם היא איננה סמכות מכרעת לגבי השאלה מהי גבריות. האחריות מוטלת על גברים לחקור את עצמם, לשאול שאלות ולספק תשובות, לזנוח את אזורי הנוחות שלהם ולקחת סיכונים רגשיים בדרך לתפיסה ולפעולה מורכבות ועמוקות יותר שלהם כגברים. העול והזכות הללו מונחים על כתפיהם. המבט הנשי מדרבן אותם לצאת לפעולה, אבל מבטם של גברים זה כלפי זה והמבט של כל אחד ביחס לעצמו הם שיכולים לספק את התשובות.

יתרה מזאת, המחשבה הביקורתית הפמיניסטית על הגבריות אמנם סייעה להתעוררות המודעות בקרב גברים, אולם פעמים רבות נחוותה אצלם כדבר מבהיל ותוקפני. גברים מתנהגים על פי נורמות חברתיות שאימצו ושלאורן גדלו ולכן הן נראות להם טבעיות. התקפה על הגבריות לא יוצרת דיאלוג, ולפיכך אין בכוחה לעורר שינוי אמיתי בקרב גברים. היא דומה לניסיון לרפא טראומה באמצעות הלם. שיטה כזו אינה מרפאה כלל, אלא מעמיקה את הנזק ומן הסתם מעידה על חרדתו של המטפל יותר מאשר על קשייו של המטופל.

יש לציין דבר חשוב נוסף: הספר עוסק בחוויה הגברית לגווניה ולא בהנגדה של הגברי לנשי. ההשוואה הבלתי־נלאית והמעייפת בין המינים קיימת במחקרים ובספרים רבים מספור. היא מניחה שהאחד הוא ההפך של האחר והיחס ביניהם הוא של תמונת מראה או סימטריה הפוכה. זוהי ראייה מצמצמת ומגבילה, שמניחה באופן אוטומטי כי כל תיאור של גבר אמור להשליך על האישה ושישח על גברים מדיר בהכרח את הנשים או בא על חשבונן, ולהפך. בניגוד לכך, נשיות וגבריות הם בעיניי מופעים שלמים כשלעצמם, מגוונים ורב־צדדיים, הקשורים זה לזה באופן שאין לנתקו, אך אינם הפכים סימטריים. הם מתכתבים זה עם זה דרך מבט ודיבור, מציאות ופנטזיה, קרבה ומרחק, אך אין צורך להשוות כל התנהגות ותכונה ביניהם, אלא אם כן יש מטרה ממוקדת שההשוואה משרתת. במילים אחרות, מותר להתמקד בתיאור הגבר מבלי שהדבר יהווה עדות הפוכה לאישה, ולהפך.

יתרה מכך, המבט הנשי איננו היחיד שהגבר רוצה להתחשב בו. בפסיפס הניגודים שממנו מורכב המרקם החברתי קיימות, לצד החלוקה הקלאסית בין הגברי והנשי, חלוקות אחרות ומבטים אחרים בעלי ערך לגברים. הגבר מתקיים אל מול דמות הילד - הילד שהוא עצמו היה, הילד שיהיה לו או הילד שכבר יש לו. קולו של הילד בתוכו, ומבטו של הילד המופנה אליו, רוחשים בתוכו ומשפיעים עליו. באופן דומה מביט הגבר על אביו שלו, וכן על האבא שהוא יהיה בעתיד או על האבא שהוא במציאות. הגבר מתקיים גם אל מול דמויות המבוגר, הסמכות והזקן - שמשפיעות עליו לאורך כל חייו. הנגדה נוספת נוגעת במשיכה המינית. הגבר ההטרואסקסואל זוכה למבט מהגבר ההומוסקסואל ומשיב לו מבט. השניים מקיימים ביניהם מערכת יחסים שגם היא, כמו זו עם האישה, אומדת ובוחנת, נמשכת ונרתעת, פוגעת וחומלת. הם שמים לב למופעי הגבריות האחד ביחס לאחר, לביטוי המיניות, לאסתטיקה הגלויה ולמאפיינים רבים נוספים. היחסים ביניהם מכוננים את הגבריות לא פחות מאשר המבט הנשי, ולעיתים גם משפיעים במישרין ובעקיפין על תפיסת הנשיות.

גברים ונשים, וכל גוני הנטייה המינית שהם מחזיקים ביניהם, מוזמנים על כן לקרוא בספר מתוך הראייה הזו. גברים ילמדו על עצמם ויתוודעו לצדדים חדשים בדמותם הגברית שחיו זמן רב לצאת לאור. לצד העמקת המודעות העצמית הם ירחיבו את ההבנה של גברים אחרים ואת ההשפעה של אלה עליהם. הם יוכלו לכוון טוב יותר את המבט הנשי המופנה כלפיהם ולעודד אותו לצפות בהם ממקום רואה, קשוב ואמפתי יותר. לא פחות חשוב מכך - הם יגבירו את המודעות למחיר שהם משלמים על גבריותם, ובכך יגדילו את מרחב הבחירה שלהם ויקטינו את מידת הנזק הנגרמת להם. נשים יחוו את הגבר בדרך שונה ורעננה, וכפועל יוצא עשויות בעצמן לקבל ממנו מבט וקול שלהם הן מייחלות. ובאשר לבנים צעירים החולמים להיות גיבורים - הם לא יקראו את הספר ככל הנראה, אך ייתכן שיזכו לקבל ממנו דמות טובה יותר לחיקוי ולאהבה; גיבור חדש המתאים לזמנו.